

2024 • 11

LXXVII. évfolyam • november

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

Tartalom

Szika Levente Zoltán: Október 6. – emléknep vagy ünnep? 3

emlék-lapok

Borbély Emma: Vissza, haza! De van-e haza?
A kibédi Orbán Irma második világháborús emlékei 4
Serdült Benke Éva: Látlettöredék Barcaföldváról 8

enciklopédia

Boros Ernő: Harminc éve hunyt el Fényi István 18
Darabont Csenge Zsófia: Kolozsvári divat.
Mit viseltek a város lakói a 19–20. század fordulóján? 21
Tar Károly: Százéves az Erdélyi Szépművés Céh (3.) 25

Lapszámunk szerzői:

Borbély Emma – nyugalmazott agrármérnök, helytörténész, Kibéd
Boros Ernő – újságíró, Nagykároly
Darabont Csenge Zsófia – egyetemi hallgató, Kolozsvár
Serdült Benke Éva – nyugalmazott tanár, közíró, Paks
Tar Károly – író, Lund, Svédország

A címlapon gyékényvirág. Demeter Zsuzsanna felvétele. A hátsó borítón a budapesti Szervita tér, az Erdélyi Szépművés Céh pavilonja a Mária-oszlop előtt 1936-ban.
Kép: Fortepan/Vízkelety László

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Október 6. – emléknapi vagy ünnep?

Nemrég emlékeztünk. A „bresciai hiéna”, azaz Julius Jakob von Haynau tábornok jóváhagyásával kivégzett aradi tizenhárom emléke előtt egy egész ország és egy nemzet hajtott fejet szerte a nagyvilágban, legyen szó a történelmi Magyar Királyság területén élő honfitársainkról, vagy azokról, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc vérbe fojtása, illetve az azt követő kegyetlen megtorlások elől menekültek az akkor áhított szabad európai államokba vagy a Nagy Vízen túlra, netán később próbálták szerencsét más országokban.

A vértanúk azonban nem tizenhárman, hanem tizenheten voltak: báró aranyosi Ormai Norbert ezredes (1813–1849), akit az első vértanúként emlegetnek, Lázár Vilmos ezredes (1817–1849), cserneki és tarkeői Dessewffy Arisztid tábornok (1802–1849), Kiss Ernő tábornok (1799–1849) és Schweidel József tábornok (1796–1849) lópor és golyó által halt meg; lovag Poeltenberg Ernő tábornokot (1808–1849), nemescsói Török Ignác tábornokot (1795–1849), Láhner György tábornokot (1795–1849), Knezich Károly tábornokot (1808–1849), Nagysándor József tábornokot (1803–1849), gróf Leiningen-Westerburg Károly tábornokot (1819–1849), Aulich Lajos tábornokot (1793–1849), Damjanich János tábornokot (1804–1849) és gróf Vécsey Károly tábornokot (1803–1849) pedig kötél általi halálra ítélték. Ők az 1849. október 6-án kivégzett aradi vértanúk.

A nyelvújító Kazinczy Ferenc (1759–1831) fia, kazinczi és alsóregmeczi Kazinczy Lajos ezredes (1820–1849) „a tizenötödik aradi vértanú”, zádorfalvi és lenkei Lenkey János tábornok (1807–1850) „a tizenhatodik aradi vértanú”, valamint Ludwig Hauk (Hauk Lajos) alezredes (1799–1850) „a tizenhetedik aradi vértanú”, akik a későbbiek folyamán, tehát 1849. október 6. után haltak hősi halált. És akkor végül, de nem utolsósorban említsük meg az első felelős magyar kormány miniszterelnökét, a Pesten szintén mártírhaltalt gróf németújvári Batthyány Lajost (1807–1849) is.

Mint minden magyarok lakta városban és kisebb településen, Nagybányán is megemlékeztek idén erről a nemzeti tragédiáról, mégpedig a Nagybánya-Óváros Református Egyházköztség templomában. Nagybánya legrégebbi református temploma mindig nívós ünnepi alkalmaknak és megemlékezéseknek adott helyet, és meggyőződésünk, hogy az idei megemlékezés is jól sikerült. Ama bizonyos fogaskerekek közé viszont mégiscsak homokszem került, mivel a szervezők ünnepi műsorral (sic!) egybekötött istentiszteletre hívták a híveket a Híd utcai hajlékba.

Nem lehet tudni, ki hibázott, és ez immár nem is számít – elvégre csak az hibázik, aki dolgozik. Viszont jó lenne hinnünk, hogy ez a vaskos hiba valóban csak hiba, és nem a nemzettudat teljes hiánya képezi a kellemetlenség okát, hiszen Nagybánya maroknyira apadt magyar közössége megmaradásának szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy elevenen élő vagy már csak pislákoló nemzettudattal rendelkeznek e fogyatkozásnak indult nemzeti közösség tagjai.

Október 6-át – a közmédia csatornáin is – egész nap emléknappént emlegették, ahányszor csak hivatkoztak rá; ez így volt helyes, méltányos és a hősökhez méltó.

Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc főtisztjeinek áldozatát és mártíriumát nem ünnepel(het)jük, legfeljebb hálát adhatunk a Mindenhatónak, hogy ilyen erős jellemű, bátor és önfeláldozó, magyar és nem magyar anyanyelvű főtisztek harcoltak ott és akkor a magyar honvédségben.

„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn!” – mondotta gróf Széchenyi István, a legnagyobb magyar. Igaza volt! Jó volna helyükön kezelni a dolgokat és a kifejezéseket.

Szilka Lewente Zoltán

Borbély Emma

Vissza, haza! De van-e haza?

A kibédi Orbán Irma második világháborús emlékei

Orbán (Minyus) Sándorné, Irma néni 1932. február 9-én született Kibéden, majd idén tavasszal, 2024. március 2-án hunyt el 92 évesen. A II. világháború vége felé, amikor már az oroszok is elérték Kibédet, Irma néni még gyermek volt, mégis évtizedek múltán is elevenen éltek benne az akkori történések, amelyeket a családjával és a faluközösségével együtt átélt. Elmondása szerint azok az események soha nem tudtak törlődni az emlékei közül, mert éveken át beszéltek róla a szüleivel, nagyszüleivel.

Kevesebbet beszéltek viszont a borzalmakról a frontról hazatérő apák, testvérek, akik végigharcolták a háborút, és Isten kegyelméből viszontláthatták családjukat. Volt szerencsém az évek során nagyon sok emberrel beszélgetni a háború szörnyűségeiről, ezért ki tudom jelenteni, hogy a II. világháborúról sokkal nehezebb hiteles emberi beszámolókat és visszaemlékezéseket gyűjteni, mint az I. világháborúról. A II. világháború hősi katonái, akik hazatérhettek – valamilyen hazába – leszereléskor, elindulás előtt megkapták az orosz cenzúra által kidolgozott ideológiai felkészítést, miszerint nem szabad írni vagy beszélni az átélt borzalmakról, amelyek orosz vagy netán román részről érték őket. Már csak a hadifogságból megismert boldog jövőt jelentő szocializmusról lehetett beszélni, vagy elnémulni, ezáltal pedig biztosítani a család védelmét a politikai megbélyegzések vagy perek ellen. Minél kevesebbet tudott valaki, annál biztonságosabb volt a léte – sok családnál szembesültem e jelenséggel. Az I. világháborús adatok könnyebb elérhetősége abban rejlik, hogy az 1940-es kicsi magyar világ kezdetével lehetőség nyílt arra, hogy a még életben lévő tanúk, akik átélték a Nagy Háború megrázó eseményeit, hiteles forrásként vessék papírra az utókor számára ezredtörténeteiket, vagy a titkon őrzött hadinaplóik feljegyzéseit. Ezt a II. világháború után nem lehetett megtenni, ezért börtön, vagy akár

halálbüntetés is járt volna, ha kiderül. A második világháború során átélt eseményekről még jó ideig a szocializmus bukása után sem mertek nyíltan beszélni az emberek.

Beszélgetésem Orbán Irmával

Ez a történet is azt igazolja, hogy semmi sincs véletlenül, ok nélkül. Meg van írva a nagykönyvben. Ezelőtt négy évvel, 2019. október 16-án kerestem fel az akkor 87 éves Irma nénit azzal a kéréssel, hogy meséljen nekem a II. világháború vége felé lezajlott eseményekről, mindenről, ami nyomot hagyott a lelkében. Örvendek, hogy hangfelvételt készítettem, és a frontátvonulás 80. évfordulóján leírhatom hiteles forrásból a Kibéden történt események néhány mozzanatát.

„Én leánka vótam, de tisztán emlékszem, hogy a néptanács helyén, Sándor Károlynén alul s felül, ahol a kocsmá van, különben a művelődési ház helyén is kocsmá vót, ott mind kórház vót. Jaj! Annyi sebesülteket hoztak. Akkor Bereczki Ferenc vót a bíró. Akkor jöttek, egy Krisztina nevezetű fehérszínű is vót velem, aztán az lett a főnök a kórháznál, jól vót a katonatisztel, s ő parancsolt mindenkinek. Jöttek nálunk Krisztina s a katona, mert nálunk sok vót a gyümölcs, ezért mondták, hogy almát kell vinni a sebesülteknek. Vót alma elég, s édesapám a szekérre feltett három nagy törökbűzsedő kosárral, és elvittük a kórházhoz. Édesapám letette a kosarakat. Jött a két orosz katona, megfogta a kosarakat, és jött Krisztina, a szép cigány fehérszínű is. Én meg kellett osszam az almát, s minden katonának, ahol feküdtek az ágyon, két almát kellett tenni oda nekik. Én úgy féltem, hogy reszkettem. Nem felejthetem, hogy amikor ott az egyik fiatal katonának tettem vóna le az almát, az furcsán intett a fejével, valamit mondott, nem magyar vót, nem értettem. Aztán mondták,

A második világháború során átélt eseményekről még jó ideig a szocializmus bukása után sem mertek nyíltan beszélni az emberek.

Orbán M. Irma 91. születésnapján. Borbély Emma felvétele

hogy annak ne tegyek. Egy kosárfélébe feküdt, nem is az ágyon. Hát mikor eszembe jut, megsiratom most is. Az a Krisztina reám szólt, hogy hagyjak békét, mert nem tudja elvenni, menjek tovább. Azután édesanyáméknak elmondtam, és azt mondta édesanyám, hogy az a Bundás Krisztina (na, most eszembe jutott, hogy hívták) mondta el nekik, hogy annak nem vót se keze, se lába. Akkor mondta édesanyám, hogy miért is nem vette el a Jóisten szegényt, hogy ne szenvedjen. Most is, mikor látok egy béna, beteg embert, mindig eszembe jut.

A sebesülteket a környékről hozták. Vót magyar katona is. A Sándor Ilusék

házában vót egy csiki magyar katona sebesült. A csiki ember íratott haza levelet, idejött a felesége, hogy látogassa meg az urát, és nagynénémnél szállt meg. Vót itt magyar is, orosz is, mert Szereda felé nagy harcok vótak, és onnan nyomták ide őket. Az iskolába[n] is kórház vót. Operáltak, vágták le a lábakat. Édesanyámék be vótak osztva szógálatba. Minden nap tízesével vótak beosztva szógálatba az aszszonyok. Vót felállítva kazán, főzték ki a sebesültek ruháit, tetvesek vótak. Édesanyám mikor hazajött este, beteg vót bele.

Azon az őszön, amikor a visszavonulás vót [1944-ben], nem is vót iskola.

Szeptemberbe[n] jöttek be az oroszok. Csúnya esős idő, nagy sár vót. Leánka vótam, de nekem annyi emlék megmaradt. Vonultak vissza a magyar katonák. Mentek idősek, fiatalok szekérral, lovakkal, húzták az ágyúkat, mentek lefelé. A juhserget a hátról behajtották, elvitték, kellett az élelem a katonáknak. Nekünk tizenkét juhunk vót, egy se maradt. Mentek a szekéren, az ágyún két idősebb ember ült – sohasem felejttem el –, de sokan mentek sorba, és közöttük egy juh ide-oda futott. Én leánka vótam, s álltam a kapunál. Intette nekem egy idős bácsi, hogy nyissam ki a kaput, s hajtsam bé a juhot. Nekünk a tizenkettő elment. Én aztán kinyitottam a kaput, s befutott nálunk. Aztán ott maradt nálunk, s abból lett nekünk újra juhunk. Azt mondta édesapám: MÉR engedted bé? Mondtam, hogy az öreg bácsi intette, hogy engedjem bé. Annyi mindenem keresztülmentünk. A németek mikor megérkeztek, mi törökbúzaszedőben vótunk. Bementek a konyhánkba, összeszedték az edényeinket, sütöttek, főztek, mikor hazavertünk, nekünk nem vót semmink. Lelőtték a disznókat, elvitték. Mivel nagy vót a jószág [a telek házzal, udvarral, kerttel], tele vótunk lovakkal. A kerítéshez kötötték, azt teljesen tönkretették. A német tiszt azt mondta, megfizetik, de nem fizettek semmit. A német katonák is vonultak vissza, hét ágyú vót az udvaron, s ott a katonák sétáltak.

„Az iskolába[n] is kórház vót. Operáltak, vágták le a lábakat. Édesanyámék be vótak osztva szógálatba.”

Utána jöttek a magyar katonák, azok is betettek a kapun belül hat ágyút. Utána jöttek az oroszok. Ekkor csak én vótam otthon, és a szomszédban puskás Lajos. Édesanyámék krumpliásni vótak. Hát egyszer megáll egy csapat, s jönnek nálunk bé. Jön a bíró velek. Bereczki Ferenc, a Bözsi nagyapja vót a bíró. Azt mondja, hogy nyissam ki a kaput, mert bé kell kovártélyozni a katonákat. Hát én el vótam keseredve, sírtam, mert édesapámék azt mondták, hogy senkit bé ne engedjek. Én, ahogy sírtam, Lajos bátyámék észrevették, bátyám átaljött, s kérdezte, mi a baj. Mondják, hogy szállást kell adni a katonáknak. Látták, hogy nagyon odavagyunk, de kinyitották a két szoba ajtaját, levetették a szénát a pajta híjáról,

Nyilatkozat

Alulírottak Rácz Albert és Bizó Gy. Dénes sóvá-
radi lakosok igazoljuk, mint szemtanúk, hogy
Miklósi Sándor kibédi lakos, aki született Bébédén 1899.
jún. 2-án orosz fogságban halt meg, 1945. január hó. 12-én
a gorkiji légerőben - légerszáma 117. - a gorkiji légerő mellett
közös - tömeg sírba temették el.

Fenti nyilatkozatunkat saját kezű aláírásainkkal
próbitjuk meg.

Bébéd, 1946. január 6.

A fenti nyilatkozat jegyzőkönyv
formájában felhagyott lett az
J.O. 4. leve végén kintalás
vegye:).

Rácz Albert s.k.
Bizó Gy. Dénes s.k.
sóváradi lakosok.

Bajtársak nyilatkozata arról, hogy falubelijük, Miklósi Sándor szovjet fogságban, a gorkiji 117-es számú légerőben hunyt el

megtöltötték a házat szénával, teli lett katonával. Egyik varrt, a másik mosott, a másik nem tudom, mit csinált. Mikor jönnek haza édesapámék a krumplival, nem eresztik bé hozzánk az udvarra. Nem tudtak bójönni. Édesapámékhoz már ment a hír, hogy: Ne menjetek haza, mert nem tudtok bémenni, tele van az udvar ágyúval. Béálltak édesanyám testvéréhez a krumplival. Édesapám jó haza a két tehennel, hát nem akarja a katona béengedni. Azt mondja, hogy: Papírt! Azt mondta, hogy neki nem szabad senkit beengedjen az udvarra. S aztán jött egy tiszt, de csak úgy tudott bójönni édesapám, hogy kiment a tehennel a szoroson, és hátulról jött. Ilyeneket éltünk meg. Vót két tehennünk, ökrök vótak, disznó, malacos gönne [koca]. Nekünk gabonánk se, szénánk se, kerítésünk se maradt. Jöttek a magyarok, a németek, az oroszok. A magyaroknak egy ökörtulkot kellett adni, a németeknek disznót. Oda bé, az iskolába egy tehent vittek el. Nekünk kárunkra vót, hogy nagy vót a jószág. Máshová is bémentek, ahol nagy vót a jószág. Olyan tetves világ vót, én is megtetvesedtem. Mert vótak ilyen elmaradott katonák, egyszer kettő bejött

nálunk, édesapám nem értett oroszul, nem tudta, mit mondanak. Az egyik részeg vót, bémert a középső házba, befeküdt az ágyba, utána a másik is. Reggel elmentek, de nemsokára viszketni kezdtem itt is, ott is, de mindenki. És nem csak mi vótunk így. A ruhákat meg kellett kemencézni a tetvek miatt. A gyapjuszoknyáinkat édesanyám berakta lúgba, tönkrement. Sírtunk, de mondta édesanyám: Hagyjátok, még lesz másik, de tetű nem kell!

„Édesapám jó haza a két
tehennel, hát nem akarja
a katona béengedni.
Azt mondja, hogy: Papírt!
Azt mondta, hogy neki
nem szabad senkit
beengedjen az udvarra.”

Vótak a faluba[n] olyan üzérkedő emberek (valamelyik Mátyusok elődje), akik állatokkal kereskedtek. Olyan történt, hogy elhajtották a marhákat [Maros]Vásárhelyre. A kicsi kocsmá helyén

lakott egy öregasszony, Deák Béla anyjának a testvére. Egyedül vót, nem vót férjhez menve, vót egy tehene. A faluból ki kellett menekülni, és az állatokat is hajtották ki. Azok szedték össze, hajtották bé Vásárhelyre, mérték meg és adták el. A bíróságra kerültek. A nagybátyám [vitéz Orbán Dezső] bíró vót. Nekünk a felesége, Lilla ágyó elmesélte később, hogy ezeknek ott Vásárhelyen éjjeli szállást biztosítottak ők. Ágyó elmesélte, hogy az asszony nem akart levetkezni. Még nem vót öreg, jó kondícióba[n] vót. Mikor mondták, hogy na, vetkezzenek le, hogy feküdjenek le, hát az vót az asszonynak a baja, hogy a nyakába vót akasztva, a lába között vót egy nagy punga [megjegyzés: zacskó] tele pénzzel, és nem akarta, hogy ágyó azt meglássa. Aztán mondta a nagybátyám, hogy: A fene egye meg a lába közit, mert az a falu pénze vót. Tehát ilyenek történtek. Ezekre jól emlékszem.

Arra is, hogy a magyar katonák már menekültek szanaszéjjel, elvesztették a háborút, és Ernő [Irma egy másik nagybátyja], este érkezett katonaruhába[n], örvendtünk neki, édesanyám mondta: Na, Ernő vetkezz le!, de ő:

Nyilatkozat
 Hatalomból Rácz Albert és Rózsa Gy. Dezső önkéntes
 lakosok, mint szemtanúk, igazoljuk, hogy Orbán Ernő
 Kibédi lakó, aki született 1920. december 12-én Kibéden
 orosz fogságban tartott meg, a gorkiji lágerben, 1945.
 január 6-án. A láger száma 117. A gorkiji láger
 melletti tömeg sírba temetéses el.
 Felső nyilatkozatunknak, pejiát keszű alá-
 írásainkkal proirítjuk meg.
 Póráraol, 1946. jan. 9.
 Rácz Albert.
 Rózsa Gy. Dezső
 Póráraol lakosok.

Bajtársak nyilatkozata arról, hogy falubelijük, Orbán Ernő szovjet fogságban, a gorkiji 117-es számú lágerben elhunyt

Nem, nem, nem! Hát, legalább egy vacsorát [mondta édesanyám], de ő azt sem akart, mert ő már nem tudom, hány órára Nyárádszeredába[n] kell legyen, ott kellett jelentkezzenek. Ha nem jelentkezek, főbe lönek... Hanem ha adnának egy elemlámpát – mondta [Ernő]. Nekem vót két elemlámpám, mert a német és magyar katonák, akik azelőtt itt szálltak meg, mert jó nagy

vót az udvar, hagytak két elemlámpát. Mondta édesanyám, hogy: Ott van, vegyed, amelyiket akarod. Soha el nem felejttem, hogy lehetett pirosra és zódre állítani. Ő aztán ment éjjel keresztül Szeredába. Aztán jött a hír, hogy ifjú Orbán Dezső meghalt a fogolytáborba[n]. Na, ezekre jól emlékszem.

Jött az orosz katona, kérte a kenyeret, édesanyám adott egy egész ke-

nyeret, amit becsípett a hónalja alá, és utána kereste a nyemckijt, vagyis a németet. Nem talált, elment, de még fenyegetve visszaintegetett. Na, ezeket mind átéltük. Olyan gyermekkorunk vót, éppen elmondtam az enyimeknek, de másoknak is, hogy a mű [mi] gyermekkorunk vót a legnehezebb. Mondtam az enyimeknek: Tanuljatok, mert nekünk nem lehetett. Elmúlt a háború, én tovább akartam menni, de édesapám nem engedett. Jártam egy évet Makfalvára, de édesapám nem engedett, mert azt mondta, hogy most lett egy csomó rokkant, és azokat alkalmazzák a hivatalokba[n]. Van elég föld, s nektek ahhoz kell állni. Aztán majd felhántam édesapámnak, mikor elvették a földet, mondtam: Na, van föld elég!, mire ő: Törödj bele fiam, ha tudtam volna, hogy ilyen világ lesz, eladtam volna a legszebb földemet, hagytam volna, hogy tanuljál. Sokszor bántott, de hát immár... Ezt sokszor elmondtam az enyimeknek kicsi koruktól: Tanuljatok, mert azt tőletek senki nem veszi el. Hála Istennek mind tanultak, és jól vannak.”

„Nekem vót két
 elemlámpám, mert
 a német és magyar
 katonák, akik azelőtt itt
 szálltak meg, mert jó nagy
 vót az udvar, hagytak
 két elemlámpát.”

Irma néninek távozásom előtt még feltettem egy kérdést: Hol volt a háború idején a néptanács? Ott, ahol most van, csak egy régi épületben – jött a felelet. (Megjegyzés: Sándor Ilustól tudtam meg, hogy az épület valamikor a Sándorokhoz tartozó Samu nevű családtagnak volt a tulajdona). Amikor jöttek a sebesültek, akkor onnan is mindent kipakoltak, hátrafelé konyha vót, csűr vót, ott mind kórház vót, ágyakat tettek bé - tette hozzá.

Megjegyzés: egyházi adatok szerint a frontátvonulás miatt 1944-ben a konfirmálási ünnepség is elmaradt. Megköszönve Irma néninek a sok értékes információt, elbúcsúztunk. Egészségi állapota 2023-ban kezdett rohamosan romlani, nem tudta magát ellátni, így egyik fia elvitte a faluból. Utána többé már nem találkoztunk. Hozzám csak temetésének híre érkezett 2024-ben.

Kedves Jöröknéni!
 Tudatom hogy levelet megkaptam in Lővevényes lág
 vagyok Orosz falvi ten mostan az orosz Jöröknéni har
 Giberiából is értesítetem is magukat aronal Sándor
 is az öreg Jörök bácsi vót is nálunk sajnos utah
 roz hirt tutan mondani Sándorrol mi Sándorral
 egy sere estünk fogtálca a duma parton 1944 Dec ten
 is ahogy elfogtak elihortak a Temesvári fogoly tábor
 is ottan együtt vottunk egész télen de sajnos az che
 is a tetén ny megset hogy tavasszal kélola estünk
 minden keten a tyúba Nei öregéng nem bótaki
 huzit harmad nyára viradotat in meletem
 meghalt is a Temesvári kórházba belettemet
 engem ahogy föl jantam kirittek Sibiria ba
 is mostan orosz jörök kara is mostan kertanin is
 egy kité he re jani magdegy kor fogotk men
 Kibéde is Serec reidete reben elfogtak mondani
 mindent kérem Jöröknéni nyugodjon bele elre
 mer ez nyugott elre elre Jörök de ve is van nan lehet

Fogolylevél haza, Kibédre: „...elfogtak, el is hoztak a temesvári fogolytáborba, és ottan együtt vottunk egész télen...”. Képek: Kibédi Református Egyházközség. Benkő Levente gyűjtése

Serdült Benke Éva |

Láttelettöredék Barcaföldvárról

„A szabadság elhagyta partjainkat,
szomjan kell hát nyomában útra kelned.”
(Márai Sándor)

Lovagok és várak

A vándor utas gyökerekbe, gyomok vastag szárába kapaszkodva felfelé tart a kövek és száraz göröngyök jelezte ösvényen a földvári várdomb oldalán. A lemenő, de még tűző nap a hátát égeti. A romok magasan vannak felette, időnként viszszafele az úton hagyott autóra, ha segítséget kellene hívnia, ha kiáltana – mert fájós térde felmondja a szolgálatot –, vajon feljutna-e egyedül is. Oly régóta jár erre, mindig csak az útról látta meg a romokat egy pillanatra Brassótól Segesvár felé tartva, ott jobbra, csak egy villanásra a fák között. Nem a település, melynek látványa lehangoló, sivár útszél, csak a vár, a romok, az érdeklő, s ami alatta terül el, a mező, istenem, mi zajlott ott! Éppen azon az őszen, mikor erről a vidékről szülei két kicsi gyermekükkel nyugat felé menekültek a még nem ismert, de már sejtett veszedelem elől. Igen, akkor még ők néhány hét előnyt szereztek, de ezek itt, ott a mezőn már bekerítve szögesdróttal, a mindennapok kilátástalanságában, ők hogyan várták a napok múlását? Azért van itt, hogy a helyszínt lássa, másképpen nem érti meg.

A várdombot lassan, de könyörtelesen koptatja az idő, leharap belőle itt-ott egy darabot, vízmosások szabdalják az oldalát, a fák gyökerei csupaszon merednek ki belőle, ez kínál fogódzót a felfelé kapaszkodónak. A romok fölött emelkednek, messzire néznek, a múltba vagy az összekuszált jelenbe. Mióta is?

Bizony régóta áll itt az Olt partján ez a Földvár, Marienburg (német), Mär-

rembirg (szász), Feldioara (román) neveket váltva, ahogy az idők változtak. Egyedül magyar neve utal a földvárra, mely bizonyára nem is itt, hanem a település közepén állott az evangélikus templom helyén. Hol volt még akkor a Luther által létrehozott első protestáns egyház, s annak templomai Erdélyben! Az a világ csak később jön el, a 16. században, egyelőre háromszáz évvel korábban vagyunk, éppen a század elején, II. András korában. Akkoriban már jól ismerte Európa a Szentföldön megerősödött lovagrendeket, amelyek hosszú időn át a zarándokutak menti várakat védték a pogányok támadásai ellen, és gyógyították a pogány kardok által összekaszabolt keresztényeket; majd a hálás gazdag zarándokok jóvoltából vagyont szereztek, megerősödtek, és birtokaik lettek szerte a kontinensen. A lovagrendek folytatták ugyan a keresztények védelmét is, de közben a katonai erényekben is jeleskedtek, hírnevüket éppen ez növelte. A teuton lovagok híre-neve a magyar királyi udvart is elérte, és mivel II. Andrást már régóta nyugtalanította birodalmának távoli csücske, hogyan is védje meg az idegen betörők ellen, hát 1211-ben behívta őket, és odaadta nekik a Barcaságot, ezt a jó megyényi területet. A lovagok a Barcaságot is olyan birtoknak tekintették, melynek jövedelméből katonai tevékenységüket folytathatták. A földműveléshez azonban nem értettek, királyi engedéllyel behívtak hát szász telepeseket új birtokukra.

A vándor utas felfelé kapaszkodva éppen azon elmélkedik, miért éppen a szászokat hívták ide, és egyébként is hova lettek az itt jóval előbb,

A lovagok a Barcaságot is olyan birtoknak tekintették, melynek jövedelméből katonai tevékenységüket folytathatták.

A brassói Czell-féle sörgyár pincerészlete Barcaföldváron. Itt is tartottak foglyokat 1944 őszétől 1945 őszéig

a honfoglalást követően letelepített székelyek, akikre pontosan ezt a védelmi feladatot bízta Géza fejedelem, mint a lovagokban megmentőt látó András király. A 13. század elején ez a terület korántsem volt már lakatlan, és különben a székelyekkel sem volt baj, tudtak ők határt védeni, kardot forgatni. Vajon miként ürítette ki a király ezt a területet az addig itt lakó székelyektől? Miért bízott jobban Endre király a teuton lovagokban, mint a magyarokkal egy nyelvet beszélő székelyekben, miért telepítette át őket a Barcaságtól távolabb, a később Székelyföldnek nevezett belső területekre, s adta oda a Királyföldet, a később Szászföldnek nevezett területet a lovagoknak? És hogyan, mennyi idő alatt zajlott le az áttelepítés? Aztán meg a Marosnak, Oltnak az a zordabb, terméketlenebb területe nem volt lakott? Terra incognitára, azaz fel nem térképezett földrészre mentek szekérkaravánjaikkal a székelyek?

Történészek dolga ezt kutatni, járt a fejében a vándor utasnak, miközben

kapaszkodott felfelé, de csak nem értette, hogy miért éppen a szászok, hiszen más népből is akadt volna ide telepes a Barcaságba. Messzire vezetnek a szájak, töpreng az utas, emlékezetében úgy él, hogy 1200 táján a magyar Imre király legnagyobb ellenségei nem a trónjára fogukat fenő idegen királyjelöltek voltak, hanem tulajdon testvéröccse, András herceg. Volt, hogy a fivérek karddal is egymásra támadtak. Ez az ellenségeskedés még a párválasztásukban is megnyilvánult, Imre felesége II. Alfonz aragóniai király leánya lett, András viszont Gertrúdot, IV. Berthold meráni herceg leányát vette el. Így rokonsága révén András a német király, Sváb Fülöp oldalára került az európai nagypolitikában. Hogy milyen lehetett II. András udvara, aki Imre halála után mégis csak magyar király lett, hogy a királyné élete milyen gyászos véget ért, azt tudjuk Katona József *Bánk bán*-jából. Egy bizonyosnak látszik, erősödött az udvarban a németbarát politika, a királyné befolyásának köszönhetően,

a király szórta az adományokat a birodalmába betelepített németeknek. Elképzelhető az is, hogy Gertrúd még abban is közrejárt 1211-ben, hogy éppen a teuton lovagokat hívják be, s adjanak nekik területet a királyi birtokból. Ám a lovagok nem voltak hálás természetűek, bár a területtel együtt kiváltságok egész sorában részesültek. Vallási és világi ügyeikben rajtuk kívül senki nem rendelkezhetett, szabadon kereskedhettek a székelyek földjén keresztül, adót senkinek nem fizettek, de vámot szedhettek a területükön áthaladóktól, az uralkodón kívül senkinek nem voltak kötelesek engedelmessé válni. Mindezt cserébe vállalták a határ védelmét az idegen betörők ellen.

Nagyon hamar várakat kezdtek építeni, kővárat emeltek a földvári várdombra is, Mária nevére szentelték, az utókor Castrum Santa Mariae néven említi. Alighogy megkapták a király adománylevelét, túlléptek a számukra adott terület határain, be-betörték a király földjére, még azt is megtették,

hogy a pápa kegyeit keresve feljárnót-ták neki hűbére a Barcaságot. Ezt már nem tűrhette a király, Gertrúd halála után már nem volt, aki a lovagok védelmére keljen, a király megelégedte a túlzott önállóságot, a túlkapásokat, és alig tizennégy évvel a betelepítésüket követően a lovagokat kiűzte a Barcaságból, váraikat leromboltatta. Ám a királyi engedéllyel betelepített szászok maradhattak, művelték a földjeiket, virágzó városokat emeltek, kereskedelmet, kézművességet honosítottak meg. Ügyes-bajos dolgaikban a mindenkori magyar királyok intézkedtek mindaddig, amíg saját önkormányzatukat meg nem szervezték. A szászok nagy számban laktak Erdélyben egészen a 20. század második feléig, amikor is üldözni kezdték őket, majd kitelepítették, illetve eladták őket az anyaországban. Ma már csak elenyésző számban élnek őseik földjén, nyomukat is el akarják törölni a helyükre betelepülő idegenek.

A vándor utas a várromok között áll, körbetekint. A hajdani vár északnyugati és délkeleti végén egy-egy négyszög alakú torony maradványát látja, eredetileg négyemeletes lehetett, talán raktár vagy börtön céljára használták, de itt lehetett a várúr lakása is. A külső falnak ma már csak a nyomai látszanak, de a belső védfalak maradványaiából a fal erősségére lehet következtetni. II. András utódja, IV. Béla a tatár veszedelem hírére a vár sérüléseit kijavíttatta, ám a pusztító ellenséget sem ő, sem a későbbi korok nem tudták megállítani, a földvári várat 1345-ben igencsak megrongálták. Sok sebet ejthetett a váron az időnként átrobogó történelmi vihar, mert 1427-es oklevelében Zsigmond király döntést hozott a vár megerősítéséről, nem sokkal ezután az erős falak között országgyűlést is tartott. Aztán nagy ütközet zajlott itt le 1529 nyarán, dúlt a harc ugyanis a királyi koronáért. A Ferdinánd-párti szászok megtámogatva az *Egri csillagokból* ismert Török Bálinttal, a székelyeket seregükbe csábítva megütköztek Szapolyai János katonáival. A székelyek azonban idejében felismerték érdekeiket, majd Szapolyaihoz pártoltak, és legyőzték az ország egyik felét magának birtokló Ferdinándot. A vár azonban nem menekült meg a további harcoktól, 1599-ben Vitéz Mihály (Mihai Viteazul) égette fel, majd 1604-ben Giorgio Basta német-római császári hadvezér rémtettei következtek, az előle ide menekült földváriak csak igen tetemes váltságdíj ellenében szabadulhattak meg a hírhedt generális pusztító ostromától.

1612-ben újabb csata következett e helyen, szeptemberben a Báthori Gábor fejedelem ellen lázadó brassói főbíró, Weiss Mihály török, lengyel és román zsoldosokkal ostrom alá vette a várat, melyet a háromszéki székelyek védtek. A csata sorsa hamar eldőlt, miután megérkezett Báthori felmentő serege. Még egyszer jutott történelmi szerep a várnak, 1690-ben Thököly Imre innen szökött fel az erdélyieket arra, hogy csatlakozzanak a Habsburg-ellenes lázadáshoz. Annak ellenére, hogy a hajdani mezővároska lakói minden időben karbantartották a várat, hiszen veszedelmek idején ide menekültek, az 1838-as földrengéstől nem tudták megvédeni. A védelmi építkezések idején Európában is modernnek számító várat, a hajdani büszke erődöt a földmozgás visszavonhatatlanul megrongálta. Orbán Balázs a 19. század második felében a várudvar közepén még kápolnaromot látott, maguk a földvári szászok ez időben itt, a bástyák hűvösében tartották étel- és ital-tartalékaikat, de a vár már elindult a végső pusztulás felé. Az 1977-es földrengés végképp romba döntötte a bástyákat, többek között a többméteres, még álló falszakaszokat, és már a kaputoronynak is csak az alapfalai vannak meg.

A vándor utas körbetekint, Brassó felé néz, látni véli az örök által hajtott, elcsigázott foglyokat, ahogyan a vár melletti mező felé tartanak végtelen sorokban. Aztán Segesvár irányában a várhegy alatti mezőt nézi, ezért a pillanatért tette meg az ide vezető utat. Ez hát az erdélyi magyar férfiak Golgotája.

„Minden egész eltörött”

Ha Iuliu Maniu eszébe lehetne idézni az 1918. december 1-jén Gyulafehérváron elhangzó szavait, a vándor utas megtenné, bár tudja, hogy az utóbbi évtizedekben nemzeti hősnak tekintett Maniu csontjai már régen elporladtak a máramarosszigeti börtön temetőjében. Azt mondta akkor a parasztpárti politikus: „Nem vesszük el az együtt élő népek népi egyéniségét, minden ember szabadon választhatja meg nyelvét és hitét, amelyben úgy a magánéletben, mint az állammal való viszonylatban élni akar.” Szép gondolatok, bizonyára akkor és ott komolyan is gondolta, és amellet olyan „európai” hangzott. Még csak a remény korszakában voltak ők, az országgyarapítók, mindezt a valóságba átültetni csak 1920 nyarán volt alkalmuk. A remények hamarosan teljesültek.

A megszállás első hónapjaiban, már 1919. március 24-én megfogalmaztak egy memorandumot, az erdélyi három nemzet uniójának alapelveit, miszerint a magyar, román és szász nemzet közös érdeke a közrend, a személy- és vagyónbiztonság, a nyugodt gazdasági és kulturális fejlődés, a valódi szabadság és a demokrácia védelme. De miképp érvényesült mindez éppen a Maniu-gárdisták félelmetes fellépésében?

Orbán Balázs a 19. század második felében a várudvar közepén még kápolnaromot látott, a földvári szászok ez időben a bástyák hűvösében tartották étel- és ital-tartalékaikat.

Ne siessünk ennyire előre, gondolja a vándor utas, maradjunk egy mozzanatra erejéig 1919-nél, csak néhány hónappal a memorandum megfogalmazása után, amikor az új állam elfoglalta a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, mind az ötven épületével együtt, majd röviddel ezután kiűzte színházukból a magyarokat, abból az épületből, melyet a kolozsvári polgárok saját pénzükből emeltek néhány évtizeddel azelőtt. Az 1919. szeptember 30-i előadásán Janovics Jenő Hamletje azt mondta Horatióknak: „Én meghalok, te élsz, győzd meg felőlem és igaz ügyem felől a kételkedőket.” Igaz ügy és meggyőzés? Egy évszázad sem volt erre elég. Nos, akkor hát lezárhatjuk a kérdést, gondolja a vándor utas, ne felejtjük el, ami ezután következett: a gyulafehérvári határozatok igazán szép szövegének, a nemzetközi kisebbségi szerződések érvényesítésének ígéretét Romániában. Ez például biztosította volna a magyar nyelvhasználatot a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, vagy biztosította volna a kulturális és egyházi autonómiát. Ám mindezt elsöpörte 1920. június 4-e, amikor az államalkotó magyar nemzetből nemzeti kisebbség lett.

Az új államok a megszerzett területeken nem tudtak, de nem is akartak úrrá lenni az egyre szélsőségesebb nacionalista jelenségeken. Felvidéken megalakult a Hlinka-gárda, melynek vezetője, Andrej Hlinka 1938 júniusában kijelentette: „Én vagyok a szlovák Hitler! Olyan rendet csinállok itt, mint

A brassói Czell-féle sörgyár pincerendszerének egyik bejárata Barcaföldváron

Hitler Németországban!” Beszédeiben a magyarokat gyilkosoknak, a csendőröket vérszomjas bestiáknak titulálta. Romániában 1927-ben Corneliu Z. Codreanu megalapította a Mihály Arkangyal Légiót, ezt nevezték 1930-tól Vasgárdának. Codreanu 1936-tól az SS (Schutzstaffel, magyarul védőosztag; a náci Németország katonai és védelmi szervezete volt – szerk. megj.) mintájára halálosztagokat is szervezett. Igaz, hogy Codreanut a király a légió rémtettei miatt bebörtönözte, de követője, Horia Sima újjászervezte a légiót, s olyan jól politizált, hogy még miniszteri tárcát is kapott. A légió 1941-ig, Ion Antonescu hatalomra jutásáig működött. 1940-ben Szászrégenből Dél-Erdélybe menekült Gavril Olteanu ügyvéd, ő szervezte meg 1944 őszén Brassóban, a helyi szovjet katonai parancsnokság engedélyével a Iuliu Maniu Erdélyi Önkéntes Zászlóaljat, közismertebb nevén a Maniu-gárdát. A gárda Iuliu Maniu tudtával és beleegyezésével létrejött félkatonai szervezet volt.

A szovjetek előrenyomulásának heiteiben partizánvadászat és elrejtett fegyverek felkutatása ürügyén a gárda tagjai sorozatos gyilkosságokat és rablásokat követtek el a magyar lakosság körében. 1944 szeptemberében Bukarestben görögkeleti istentisztelettel egybekötött ünnepséggel búcsúztatták őket. Tagjaik között alig volt kiképzett katona, szép számmal akadtak köztörvényes bűnözők, vasgárdisták is. A legionáriusok egyik vezetője, Cornel Bobancu kijelentette később, hogy az önkéntesek tíz százaléka tisztességes, nyolcvan százaléka gyanús elem, a maradék tíz százalék büntetett előéletű, akad köztük gyilkos is. A román hadsereg 1944. augusztus 23-i átállása után szeptember és november között a szovjet csapatok által megszállt Észak-Erdély a Maniu-gárdisták prédájává vált. Értelmetlen, kegyetlen vérfürdőket rendeztek, a személyes bosszú, leszámolás se volt ritka. A brassói alakulat vezetője, Gavril Olteanu rendelte el a gyilkosságokat,

többek között a szárazajtait, a csík-szentdomokosit. Először Brassóba, majd a Székelyföldön át Marosvásárhelyre mentek, Maros-Torda vármegye után Szolnok-Doboka vármegye következett, mindenhol rettegés kísérte „rendcsinálásukat”. Egeresen például azokat a magyar munkásokat tizedelték meg, kivégezve tizenhárom személyt, akik néhány héttel korábban megakadályozták, hogy a németek felrobbantsák a Kolozsvár áramszolgáltatását ellátó erőművet. A korabeli csendőrség ezrével hurcolta el a magyarokat internálótáborokba, Földvárra, Zsilvásárhelyre, csak Maros-Torda vármegyéből négyezer főt. Szárazajtáról a brutális kivégzések után az elhurcoltak közül igen kevesen tértek haza, a szovétai tizenkilencből is csak négyen.

De hát hogyan is merték ezek a „rendcsináló” gárdák egy hatalmas hadsereg farvizein evezve mindent véghez vinni, tűnődött a vándor utas, a várromokról lenézve a mélybe,

A barcaföldvári 2. számú táborban 1944–45-ben elhunyt magyar foglyok emlékműve. Háttérben az 1941–44-ben elhunyt szovjet foglyok kegyhelye

a hajdani internálótábor helyére. Csak is úgy, hogy alighanem tudták, pont ezt várják tőlük. 1944. szeptember 12-ről 13-ra virradóan Moszkvában Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyminiszter ismertette a Constantin Sănătescu által vezetett román katonai kormánnyal a feltételeket: a kormány felosztatja a román területeken működő valamennyi félkatonai szervezetet, és a jövőben ilyenfajta szervezetek létezését nem engedélyezi; továbbá a román közigazgatási hatóságok kötelesek felügyelni a béke és biztonság helyreállítását. Megjegyzendő, hogy eközben a gárda zavartalanul működött Erdélyben. No de mindez semmiség ahhoz képest, hogy a románok az átállásért cserébe garanciát kaptak az 1937-es román határok visszaállítására! Ám mindezek ellenére a román politikusokat nem elégítette ki a szovjet–román fegyverszüneti egyezmény valamennyi pontja, szerették volna, ha kimondják Edvard Beneš csehszlovák elnök mintájára a magyarok háborús bűnösségét,

érvényesítve annak minden következményét, a kitelepítést, az internálást és a jogfosztást. A környező országok kimondatlan etnikai törekvését, hogy országaik nemzetileg egyneműek legyenek a magyarok kizárásával, egy brit őrnagy, Henry Threlfall fogalmazta meg 1943-ban: „Amíg Magyarország a németek oldalán áll, véleményünk szerint a partizánoknak jogukban áll annyi magyart megölni, amennyit csak tudnak.” Ezt követték volna a gárdák a kormány hallgatólagos jóváhagyásával? A fegyverszüneti egyezmény 2. szakasza kimondta, hogy Románia kormánya és főparancsnoksága kötelezi magát Németország és Magyarország Románia területén található fegyveres erőinek lefegyverzésére és internálására – de hiszen ez hadifoglyokat jelent, és nem civil lakosságot! –, valamint az említett államok ott-tartózkodási helylyel bíró állampolgárainak internálására. Ez szintúgy nem vonatkozhatott volna az Erdélyben őshonos magyar és német ajkú lakosságra! Ám a román

hatóságok ezt másképpen értelmezték, és a kollektív bűnösség elve alapján erdélyi magyarokat, székelyeket, svábokat, szászokat internáltak.

A román közigazgatás visszatérését 1944 őszén nagy meglepéssel fogadta a románság Észak-Erdélyben, az „ősi román föld” ismét az övék lett, véget ért a „horthysta elnyomás”, de a felszabadulás érzése mellett erős volt a bosszúvágy is. Eszébe jut a vándor utasnak Ioan Bozdoc marosvásárhelyi prefektus kijelentése: „Hajthatatlan vagyok, akár az öreg Cato, és nem szűnök ismételni, teljes és azonnali leszámolást a magyarokkal! Most vagy soha!” Leszámolást és kitelepítést emlegettek a Nemzeti Parasztpárt más erdélyi származású politikusai is, például a szilágysági Iuliu Maniu, aki ez időben éppen államminiszter volt. Ő néhány nappal a fegyverszüneti egyezmény után szeptember 17-én a minisztertanács ülésén javasolta, hogy a felszabadított észak-erdélyi területek közigazgatását kormánybizottság vegye át, rendfenntartási céllal

éppen ezért kezdtek megalakulni a félkatonai szervezetek, így a róla elnevezett Maniu-gárda is. „Tudjuk, hogy a magyarok és köztünk csak a fegyverek dönthetnek. Ezek mondják ki a végszót. Erdélynek nem lehet két gazdája, hanem csak egy. Mi vagy a magyarok” – írta a Iuliu Maniu névvel fémjelzett Nemzeti Parasztpárt lapja, a *Tribuna* 1944. szeptemberében. A brassói jegyzőkönyv szerint „Iuliu Maniu úrnak a megszállt Erdélyt felszabadító önkéntes ezredek megalapítására vonatkozó utasításai, valamint a Nagyvezérkar 1944. szeptember 2-i 64 974. számú jóváhagyása alapján” hozták létre a gárdát, és kezdték meg a toborzást. Összességében mintegy 17 ezer önkéntes lépett Észak-Erdély területére. A gárda, valamint az újraszerveződő csendőrség és egyéb félkatonai szervezetek feladata tulajdonképpen az lett volna, hogy felkutassák, azonosítsák, letartóztassák és internálják azokat a személyeket, akik a magyar uralom alatt bármilyen formában üldözték a román lakosságot. A csendőrség főfelügyelősége már ezt megelőzően, szeptember 11-én a 44 158. számú utasításának megfelelően megkezdte a visszafoglalt területek „pacifikálását”, az „irredentizmussal” vádolt személyek felkutatását. Ez azonban olyan visszaéléseket eredményezett, melyek kiderülnek a november 11-i Magyar Népi Szövetség memorandumából: „...a fegyverszüneti szerződés 2. pontjára hivatkozva a román hatóságok letartóztatják és internálótábor felé irányítják mindazokat a férfiakat, gyakran asszonyostul, csecsemőstül, akik a magyar vagy román hadseregből megszöktek, eldobva a Szovjetunió felé irányított fegyvert (sic!), a német és magyar hadsereggel elhurcolt és most Észak-Erdély valamelyik részéből visszatért lakosságot [...] kivizsgálatlan feljelentésre bárkit...” A hatóságok hadifoglyoknak nyilvánították a magyar katonaszökevényeket, ez főleg a székelyeket sújtotta, mert ők az 1941-ben szervezett honi századokban, vagyis a Székely Határvédő Erők alá tartozó határhadász, határőr zászlóaljokban harcoltak, a Gyimesi-szoros, az Úz völgyét, a hágókat védték. A román kiugrás után az ellenállás az orosz túlerővel szemben lehetetlen volt, a magyar csapatok visszavonultak, a székely katonák azonban nem akarták elhagyni a szülőföldjüket, így katonaszökevényekké váltak. A lefogott, elhurcolt férfiak nagy része immár civilben, fegyverétől megszabadulva felhívásokra önként jelentkezett a helyi csendőrőrsökön. Ugyanis kihirdették,

hogy minden katonaviselt férfi jelentkezék, hogy dovádát (igazolást) kapjon. Az elhurcolás másik jellemző módszere a néhány napi munkára történő behívás volt, a németek által felrobantott vasúti hidak megjavításához például. A Háromszékről összeszedett kétezer férfit, akik immár civilek voltak – hiszen hazatértek, otthagynva alakulataikat –, a csendőrség először Brassóba, a szovjet parancsnokságra vitte. Itt közölték velük, hogy ők nem hadifoglyok, civilekre nem vonatkozik az internálás; ennek ellenére a földvári táborba kerültek, ahonnan az életben maradtakat a hozzátartozóik váltották ki pénzért 1945-ben. Volt olyan is, hogy a lágerparancsnok egyik-másik fogolyért egy pár ökör árát kérte el a családtól.

Az augusztus 23-i átállás után a szovjet hadifoglyokat gyorsan szabadon engedték, helyüket feltöltötték civilekkel, akik bár nem tudták még, utánpótlást jelentettek a szovjet munkatáborokban.

Gavril Olteanu, a Maniu-gárda vezetője a brassói szovjet parancsnokságtól szeptember 13-án azzal az ürüggyel kért engedélyt a székelyföldi „bevetésre”, hogy a székelyek 30–40 ezer fegyverrel és nagy lőszerrel rendelkezők, szabotázsakciókra készülnek, potenciális veszélyt jelentenek az előnyomuló szovjet egységek háta mögött. Ezeket az állításokat semmi nem támasztotta alá, de az önjelölt ezredes az engedélyt megkapta. Olteanu szeptember 8-án Brassóban kiáltványt tett közzé: „A győzelemre vezető fegyverek meg fogják tisztítani a felszabadított Erdély földjét, és mindenünnen elűzik évezredes ellenségünket [...] A magyarok és köztünk az ősi igazságosztó dák buzogány lesz majd a végleges leszámolás eszköze!”

A vándor utas ismét az útra tekint, a vasútvonalat nézi, hallja a csikorgó vagonokat, amint Brassó felől a földvári állomásra érkeznek. A vagonajtók kicsapódnak, az örök terelik, sorba rendezik a foglyokat, indítják a tábor felé.

Igaz, hogy a civil férfilakosság elhurcolása Székelyföldön kezdődött el, ám mihelyt az előrehaladó front mögött

viharos gyorsasággal berendezkedett a román közigazgatás, és akcióba léptek a csendőrség mellett a légiók is, az internálás kiterjedt Közép-Erdélyre, majd a Partiumra is. Főleg Szatmárra, ahol nagyszámú sváb lakosság is élt évszázadok óta. Az itt összefogott férfiakat Kolozsvár, Gyulafehérvár érintésével Földvára vitték – csak a magyarokat és a magyaroknak tekintett svábokat, pedig tudvalevő, hogy a magyar hadseregben szép számban voltak besorozott román nemzetiségűek is, akik a magyar hadsereg visszavonulása során megszöktek, kivetkőztek a mundaérból, civilké váltak. A magyar lakosság kitelepítéséhez elegendő indokot kreáltak: szabotázs, fasiszta magatartás, rémhírterjesztés, izgatás, oroszokkal való összeférhetlenség. Azt is biztosították, hogy személyre szóló írásos nyoma az internálásnak lehetőleg ne maradjon, hogy utólagos felelősségre vonás ne történhessen: „Minden kiutasítás csupán a kiutasított személyekkel szóbelileg közölhető, nyilvánosságra nem hozható, erről írásbeli végzés ki nem adható. Az érintettek ingatlanai el nem adhatók, ingó dolgok túlsúlyban nem vihetők, mivel azokat román területen szerezték.” (A vándor utas arra gondol, milyen félelmetesen hasonlóan történt mindez a hetvenes, nyolcvanas években a diktatúrából menekülőkkel, akik legális úton hagyták el Ceaușescu Romániáját.)

No és a lágerek! Hogyan sikerült a fegyverszüneti szerződést követő napokban már megnyitni, beindítani? Nem kellett megnyitni, azok már korábban megvoltak, ám az augusztus 23-i átállás után a szovjet hadifoglyokat gyorsan szabadon engedték, helyüket feltöltötték civilekkel, akik bár nem tudták még, utánpótlást jelentettek a szovjet munkatáborokban. Az internálás, mely kényszerlakhely kirovását jelentette volna a fegyverszüneti egyezmény 2. és 15. szakasza alapján, egy saját értelmezés szerint immár fogva tartást jelentett, fogságot, szigorú őrizet alatt. A szabályzat előírta például a heti fürdést, a vasárnapi istentiszteletet felekezetek szerint, és sok más „jogot”, ám mindez a cinizmus netovábbja, ha a földvári tábor körülményeit megismerjük.

A vándor utas a várhegy északi oldalát nézi, néhány fenyőfa árvalkodik ott, látható nyoma nincs a náddal és szalmával fedett, földbe vájt üregeknek, ahol a vizes szalmán meghúzták magukat a foglyok. Orvosi és fogorvosi kezelés hetente, vizit, gyógyszerek biztosítása? Ugyan! Ki tudott a

külvilágból az elmondhatatlan ellátásról, a leveses kondér alján vastagon lerakódott sárról a mosatlan krumpli alatt, a mindent elsovasztó vérhasról, a tífuszról, a napi huszonöt-harminc halotról?

Milyen magasan van felettünk az ég, vajon látni onnan mindent? Ha látni nem is, de tudni, talán, némul el a vándor utas indulata.

„Várnak toporogva sorukra
a nemlét bejáratánál,
az áldozat előterében,
állnak fegyelmetten –
sokan és számolatlanul...”

(Keszthelyi György: *Bárány kalasnyikoval* – részlet)

Benkő Levente munkáiból tudjuk, hogy a lágerek augusztus 23. után minden jogalap nélkül működtek, hiszen a fegyverszüneti egyezmény után a működésüket csak november 6-án fogadta el a román kormány. De ki törődött ezzel, hiszen más törvénytelenlégek is léteztek. Hogyan történhetett meg az, hogy Zsilvásárhelyen háromszázharmincnégy, tizennégy évnél fiatalabb gyermeket tartottak fogva háromezer férfi és ezerkétszáz nő között? Mindannyian veszélyesek voltak a berendezkedett román közigazgatásra nézve? Csak Háromszék megyéből a főispánsági információ szerint kétezer férfit hurcoltak el, először Földvárra, majd onnan tovább Foksányba, az elosztó táborba, aztán aki élt még, azt a Szovjetunióba vitték.

A halálosan megfélemlített Szarajzajtáról a Maniu-gárdisták által elkövetett gyilkolások után még hetven férfit összeszedtek, és elhurcolták Földvárra, alig élték túl néhányan az „ellátást”. Közöttük volt az akkor 18 éves Nagy B. Imre, aki így emlékezik vissza a kálváriájukra: „Gyalog kísérték be minket Sepsiszentgyörgyre, a Csíki utcai börtönbe. Háromezeröttszázan voltunk bezsúfolva oda, alsó- és felső-háromszékiek, csíkiak, mikóújfalusiak, erdővidékiek, rengetegen voltunk ott összeszedve. Mind fiatalok, a legidősebb negyvenöt éves, ha lehetett, de belőlük kevés volt. Hát egyszer adják a parancsot, gyülekező, s kísérnek ki az állomásra. A vagonok elé voltak állva, az ablakok le voltak drótozva, a vagonok mellett román [...] mánista katonák állottak, s minket bevagonóztak. Azt sem mondták, hova visznek [...] Brassó után hármat füttyentett a gőzös, s megállott a földvári állomáson. Na bévittek minket a lágérbe. [...] Betettek a földpincébe, minden pincébe százan voltunk. Ez olyan ötven méter hosszú s három

méter széles volt. A járdája le volt ásva, kétfelől volt a priccs, amelyiken hevertünk, tiszta kopasz föld volt. Béhozták a csebet, abba végeztük dolgunkot, reggel kivittük. Ivóvizet a tóból hoztak [...] volt a tábor közepén egy tó, abban mosakodtunk, abba pisiltünk, s abból ittunk [...] nyolcvan deka kenyeret kaptunk egy napra tizenhatan. Volt, hogy kivittek a földvári temetőbe gödröt ásni. Olyan gödröt ástunk a szász temetőben, hogy harmincötön feküdtek benne. Tiszta meztelenül [...] Hogy az illetők hova valók voltak, azt nem is tudtuk. Kihozták őket egy stráfszekéren a temetőbe, s beléttették a gödröbe. Tudja-e, hol vannak Földváron a tömbházak? Na, ott volt a temető! Akkor kopasz föld volt, most blokkházak állnak rajta. Hát Földváron úgy bántak az emberrel, mint a kutyával. A földpriccsen nem volt se szalma, se egyéb. Tiszta kopac föld volt. A tenyerem volt a párnám hét hónapra keresztül. Anynyi volt a tetű, hogy ettek meg. Náddal volt földve a pince. Azon úgy másztak a tetvek, hogy rendesen hallatszott. Minden ötven méterre a drótkerítések között géppisztolyos katonák álltak, három méter magasan voltak a kilátók, megfigyelőpontok.”

Ezrével gyűjtötték be azokat a dél-erdélyi magyar férfiakat is, akik a háború és a munkaszolgálat veszélye elől Észak-Erdélybe menekültek.

Románia-szerre harminchat internálótábor működött, ezek biztosították a Szibériába történő deportálások utánpótlását. Ezen az 1944-es őszen Erdélyben negyvenezer magyart fogtak össze és deportáltak. Voltak köztük földművesek, iparosok, kétkezi munkások, lekipásztorok különböző egyházakból, földbirtokosok, arisztokraták, tanítók, tanárok, írók, ügyvédek. Földvár, Hídvég, Zsilvásárhely gyűjtőtáborai megteltek, és bár iszonyúan magas volt a halálzási arány, főleg Földváron a járványok miatt, mégis vadásztak tovább a kiszemelt áldozatokra. Ezrével gyűjtötték be azokat a dél-erdélyi magyar férfiakat is, akik a háború és a munkaszolgálat veszélye elől Észak-Erdélybe menekültek, és onnan 1944 őszén már nem volt tovább, hova.

Szabó György 1944 őszén fiatal tanársegéd volt a kolozsvári egyetemen, nem tudta még, hogy ő már „célszemély”. Október 11-én, a Kolozsvárra történő szovjet bevonulás napján még nem gyanakodott, még nem jutottak el hozzá hírek a Székelyföldön történt atrocitásokról. Ám már 14-én egy szovjet járőr igazoltatás ürügyén többedmagával bekísérte a Honvéd utcai fogdába. Attól kezdve fogoly volt, csak még nem tudta, miért. Annyit tudott csak, hogy minden 15 és 55 év közötti férfit lefogtak az oroszok, mert azok mind német és magyar katonák civilben, és az oroszok háta mögött szabotázsakciókat akartak végrehajtani. Gyalogmenetben vitték őket a 30 km-re fekvő Tordára, Szabó Györggyel együtt gyalogolt Kiss Jenő költő, Mikecs László csángókutató egyetemi tanár, Faragó József néprajzkutató, Haáz Ferenc Rezső történész és udvarhelyi múzeumigazgató, fia, Haáz Ferenc, aki erről az útról soha nem tért már haza, és Nagy András fiatal marosvásárhelyi orvos, akinek sikerült Földvárról a vonatból üzenetet kidobnia a szüleinek, és aki a következő években szerencsésen hazatért majd. Ők mindnyájan szabotőrök lettek volna? Brassó, majd Földvár... itt annyi volt már a fogoly, hogy kint a szabadban a sáros földön ültek a szögesdrót mögött. Foksányba kerültek, innen pedig a Szovjetunióba.

Nagy Elek – aki később Méhes György néven vált híres íróvá – írja a *Kolozsvári kálvária* című írásában: „Mi is ki tudja, hány helyen bujkáltunk a feleségemmel, húgommal ezekben a vészes napokban. Akik bedőltek az oroszoknak, se aznap, se másnap nem kaptak semmiféle igazolványt. Gyalogmenetben indították őket a Brassó melletti földvári haláltáborba, onnan már tehervonaton Szibériába. Az 1944 utolsó és 1945 első napján összefogott ötszáznegyven kolozsvári magyarból három év múlva hazakerült ötvenkettő. [...] Volt, aki megúsza, például én, mivel soha nem voltam otthon, mikor a mi Farkas utcánkól hurcolták el a magyarokat.” Mikor a bevagonórozást az orosz katonák irányították, akkor tudni lehetett, hogy a Szovjetunióba viszik a foglyokat, az ajtókat beszegezték, és csak a célállomáson, több hét elteltével nyitották ki.

Kiss Ernő, a Szatmár megyei Börvelyből 77 éves volt, amikor Boros Ernő nagykárolyi újságírónak felidézte fogóságának emlékeit: „Földváron eleinte szovjet katonák vigyáztak ránk. Amikor megérkeztünk, és román kísérről átadott bennünket az oroszoknak,

A Barcaöldváron elhunyt magyar foglyok 2001 augusztusában felállított emlékműve.
Képek: Benkő Levente, 2020 szeptembere

a román csendőrparancsnok azt mondta az orosz parancsnoknak: toți partizani! [mind partizánok!] Az oroszok ugyanis a partizánokra haragudtak a legjobban. Az egyik falumbeli tudott egy kicsit oroszul, az első világháborúban ott volt hadifogoly, magyarázta, hogy ez nem igaz. Addig se kaptunk rendesen ennivalót, de ezután éhezünk, még a keveset is csökkentették.” Valóban, az oroszok csak az átadásnál voltak jelen, a lágert végig román parancsnok, T. Cheșcheș alezredes irányította.

A vándor utas a romok fölött megszire néz, a fákon túl látni véli a hídvégi templomtornyot, s az Isten házából felhangzó hívó szót a szenvedők gyámolítására. Hídvég magyarjai jelesre vizsgáztak emberségből, felebaráti szeretetből.

„Én annak a hídvégi lelkésznek, Lőrincz Árpádnak a lánya vagyok – írja Lőrincz Ildikó –, aki nap, mint nap a tábor halottait temette. Az akkori hídvégi asszonyok és szüleim emléke kötelez, hogy leírjam, hogyan próbálták az első perctől az utolsóig a szenvedéseket enyhíteni, a hozzátartozókat segíteni. Az első hetekben minden hídvégi család segített élelemmel egy-egy foglyot, be tudtak vinni ruhát is a táborba. Rövid idő múlva drasztikusan romlottak a körülmények, jött az őszi

hideg, a foglyok földbe vajt lyukakban vacogtak összezsúfolódva. Nagyon kevés, szinte ehetetlen ételt kaptak, mosatlanul és sárosan főzték meg nekik a krumplit, az örök gúnyolódtak, mikor látták, hogy a kiéhezett emberek azt is megeszik... Aztán a hideg és az étlenség kezdte szedni az áldozatait, másodnapként volt temetés tíz-húsz halottal, majd növekedett a halottak száma, a tífusz és a vérhas miatt napi ötven halott is volt. (Ezekben a hetekben, messze Földvártól, a szelíd dunántúli dombok között is halálmenet kanyarogott, elgyötört férfiak között a költő még egyszer, talán utoljára verset írt: »a század bűzös, vad csomókban áll. / Fölöttünk fú a förtelmes halál.« (Radnóti Miklós: *Razglednicák* 3.) Amikor apám, Lőrincz tiszteletes a Nemzetközi Vöröskeresztet emlegette, válaszul Brassóban letartóztattak két magyar orvost, őket is a földvári táborba internálták, mondván, hogy most már nincsenek orvos nélkül a betegek. Apám megpróbálta a halottak nevét és falujukat feljegyezni, de az örök ezt is megtiltották. Az elszállítottak nevét is próbálta összeírni, majd felszedetni a bedrótozott vonatablakból kidobott cédulákat, melyeken a foglyok hozzátartozóiknak üzentek. Az érdeklődő rokonokat az örök elzavarták, igen gyakran komoly összegeket kértek sokszor hamis információért.”

Volt felkínált lehetőség a szabadulásra. A nagypataki ortodox pópa bejárt a táborba, győzködte a foglyokat, hogy térjenek át az ortodox hitre, akkor azonnal szabadon engedik őket, megmenekülnek. Talán volt, aki reménytelen nyomorúságában ezt megtette.

Érthetetlen, de fájdalmas tény, hogy a már működő, és magát a romániai magyarok érdekképviselőjeként meghatározó Magyar Népi Szövetség ahelyett, hogy tiltakozott volna minden lehetséges fórumon az erdélyi magyarok tömeges elhurcolása és internálása ellen, fasizmusellenes jelszavakat hangoztatott, támadta a „horthysta fasiszta” magyar „megszállókat”. Nem foglalkoztak a szenvedő internáltak sorsáról szóló bejelentésekkel. Csak a munkaszolgálatra történő behívások ellen tiltakoztak, hogy ne csak a magyarokat vigyék. Ez is valami, de nem törődtek a ténnyel, hogy a „munkaszolgálatosok” drótsövénnyel körülvett táborokban rabokként sínylődnek. A panaszkodó, férjüket kereső asszonyoknak azt válaszolták, hogy a férfiakat biztonsági okokból vitték el. Ezer és ezer civilt? A Szövetség elnöke, Kurkó Gyárfás is csak a fegyverszüneti egyezmény betartásáról beszélt, túlkapásokról nem.

Nagyon kevés, szinte ehetetlen ételt kaptak, mosatlanul és sárosan főzték meg nekik a krumplit, az örök gúnyolódtak, mikor látták, hogy a kiéhezett emberek azt is megeszik...

Kacsó Sándor író, aki maga is a zsilvásárhelyi tábor foglya volt, *Lágerének* című versében keserűen panaszolja: „Értem most senki, senki nem kiált.”

Annál inkább féltették a román nép hírnevét és biztonságát a Maniu-gárda gyilkosságai miatt frissen kinevezett katonai vezetők. Ioan Arhip tábornok, a nagy vezérkar helyettes vezetője átiratot küldött Iuliu Maniu államminiszternek 1944. október 18-án: „Kiderült, hogy 1944. szeptember 26-án a Iuliu Maniu Önkéntes Zászlóalj parancsnoka 70 önkéntessel kivonult a Háromszék megyei Szárazajtára. A Nagy Vezérkar attól tart, hogy a

Focșani-ban az egykori 176. számú szovjet fogolytábor területén sporttelep és lakónegyed épült a második világháború utáni évtizedekben. Kép: Benkő Levente – Papp Annamária, 2016 júliusa

Magyarország területén élő románokkal szemben hasonló megtorló intézkedéseket provokálhatnak a hatalmi jogkörüket túllépő önkéntesek, ráadásul a propaganda eszközeül is válhat a román nép ellenségei körében.”

A szovjet hadsereg vezetése is veszélyesnek ítélte a háta mögötti hihetetlen durva akciókat, a kialakult helyzetet, és Észak-Erdélyben a román közigazgatás helyett szovjet katonai közigazgatást vezetett be. A román közigazgatási szervek Észak-Erdélyből való kitiltása előtt Maniu értetlenül állt, tiltakozó levelet írt Andrej Januarjevics Visinszkij szovjet népbiztoshoz, hangsúlyozta, hogy mindez ellentétben áll a román-szovjet fegyverszüneti egyezményvel. Mentegette a Maniu-gárdisták tetteit, azzal érvelve, hogy ők csak „megbüntették” a magyarokat a második bécsi döntés utáni „román üldözésért”. (Megjegyzendő, hogy újabban a román történetírás is így látja 1944 őszének eseményeit. Nos, ennek feltárása, a valós adatok megismertetése mindkét sértett féllel szintén a történészek feladata lenne.) Ezekről az eseményekről 1944. november 13-án a minisztertanács ülésén Petru Groza is beszámolt, hangsúlyozta, hogy súlyosan kompromittálták Romániát. Ezért a szovjet hadvezetés felszólította a román hatóságokat, hogy 24 óra alatt vonuljanak ki Észak-Erdélyből, a térséget vonják szovjet katonai hatáskörbe.

A Magyar Népi Szövetség csak akkor tette szóvá az internálások nyílt magyarellenes voltát, amikor a lágerekben

a járványok kitörésével százak és százak haltak meg, és már nem lehetett ezt elhallgatni. 1945 februárjában a marosvásárhelyi *Szabad Föld* már le merete írni, hogy Földváron hatezer ember sýnlődik embertelen körülmények között. 1945. március 19-én Gheorghe Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi államtitkár Kurkó Gyárfás és Bányai László kíséretében meglátogatta az internálótábor, és ígéretet tett, hogy azonnal megkezdik a foglyok szabadon bocsátását. Ám nem siették el a dolgot, még 1945 végén is voltak Földváron foglyok. B. Nagy Imre, szárazajtai túlélő közlése: „Amikor én onnan 1945 márciusában megszöktem, nyolcezer embert hagytam ott.” A fogvatartottak száma mindmáig bizonytalan. A lágerből 1945-ben szabadultak között volt, aki nyolcezer-ről beszélt, a korabeli sajtó hatezer magyar foglyról és internáltról számolt be. A *Dolgozók Szava* című sepsiszentgyörgyi lapban megjelent egy tudósítás, melyben egy kiszabadult fogoly számolt be a táborról. Elmondása szerint a tizenöt éves gyermektől az aggokig minden korosztályból voltak a lágerekben. Némelyek úgy szabadultak meg, hogy az ortodox pápa ösztönzésére átálltak románoknak. Mivel Erdély legtávolabbi sarkából is érkeztek internáltak, a tábor olyan zsúfolt lett, hogy a foglyok egy részét átvitték a szomszédos Hídvégre és Lügetre. Zsilvásárhelyen az év júniusában még több mint kétezen raboskodtak, akiket csak a magyar voltak miatt internáltak. A Magyar Népi Szövetség ekkor fogalmazta meg először, hogy a

lágerekben ártatlan emberek szenvednek, 1945 januárjában fordult először hivatalosan az illetékesekhez az internálások ügyében. Táviratot küldött az Országos Demokrata Arcvonalhoz: „E táborokban uralkodó állapotok a fasiszta haláltáborokra emlékeztetnek... Tervszerű merénylet ez az együtt élő népek demokratikus szellemű összefogása ellen.” Mondjuk ki, tervszerű merénylet volt ez a magyarság ellen, néz le a völgybe a vándor utas.

A tömeges internálásokat, deportálásokat, elhurcolásokat állami szinten határozták el, és állami engedéllyel, sőt vezérlettel hajtották végre. A kiöltőknek, végrehajtóknak milyen sors jutott? A kezdeményezőknek, ötletadóknak, a hallgatólagosan egyetértőknek? Annak például, aki nevét adta egy hírhedt, rettegett erőszakkléigóhoz?

Iuliu Maniu – aki Zilahon végezte iskoláit, magyar környezetben élt, magyarul tanult az egyetemen, ez időben magyar államminiszter volt, majd háromszor Románia miniszterelnöke lett – hamar kegyvesztetté vált. A gárda perének idején, 1945 tavaszán Visinszkij követelésére a király Petru Grozát nevezte ki miniszterelnöknek, Maniu neve pedig kimaradt a kormánylistáról. 1947. október 30-án letartóztatták, a Nemzeti Parasztpárt 17 vezetője ellen per indult, köztük Maniu ellen is, bebörtönözték, 1953-ban halt meg a máramarosszigeti börtönben. Ám az utókor nem hagyta feledésbe veszni emlékét, Szigeten az ún. hősök temetőjében díszsírhelye van, eszméhez hű hívei ott emlékezhetnek rá. Zilahon, hajdani iskolavárosában a Szent Péntek katedrális falán a szentek között látható az arcképe. Erdély városaiban Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Nagyváradon, Szatmáron, Temesváron, Brassóban és természetesen Bukarestben utcát neveztek el róla.

1944. novemberében szovjet parancsra feloszlatták a Maniu-gárdát, majd 1945. április 7-én Brassóban bíróság elé állították a tagjait. A gárda spiritus rectora, Gavril Olteanu ekkor már szökésben volt, beállt az Avram Iancu Betyárjai (Haiducii lui Avram Iancu), illetve a Fekete Subák (Sumanele Negre) nevű nemzeti ellenállási csoportba. A csoportot 1946-ban Észak-Moldvában fogták el. Olteanut Bukarestbe vitték, nem sokkal ezután a belügyminisztérium pincéjében gyanús körülmények között öngyilkos lett. Elhallgattatták?

A Szárazajtán legyilkolt ártatlanoknak, Csíkszentdomokoson, Magyarzsomboron, Egeresen, Bánffyahunyadon és szerte Erdélyben legyilkoltaknak,

a Barcaföldváron, Lugoson, Borosjenőn, Temesváron, Belényesen, Radnán, Gyulafehérváron, Zsilvásárhelyen, Pitești-en, Foksányban és szerte az országban sínylőddő foglyoknak ki ad elégtételt? A hatalom még nem számolt el a Romániában hihetetlenül gyorsan felállított és működtetett harminchat internálótáborral. Nem mondta ki, hogy a fogságot szenvedők nagy része nemzeti hovatarozása miatt került oda. Ismerjük-e eléggé ezeket az esztendőket, a magyarölések példátlanul jól szervezett sorozatát a Bácskában, Csehszlovákiában, Kárpátalján, Erdélyben? Gúta, Zsablya, Csurog tragédiáját, a Szolyvára internált negyvenezer magyar kárpátaljai férfi sorsát, a földi maradványaikból enyvet főző szocialista ipar rémtettét? Kiradírozott, emlékezni sem akaró megannyi családtörténet ez, hiányos, soha vissza nem térő szereplőkkel.

Láncra kötött emlékezés

Akiknek fontos volt, hogy a bűnök ne takarja feledés, 1999. július 13-án, Földváron emlékművet kívántak felszentelni a haláltáborban rabságot szenvedettek és elhunytak emlékére. Számukat ma sem ismeri az utókor, sokuk nevét sem. De az emlékezés sok évtizeddel az események után sem megy akadályok nélkül. A Brassó megyei tanács az utolsó pillanatban visszavonta az engedélyt azzal az indokkal, hogy a kérelmezők eltorzítják a valóságot. Így a feltételezett tömegsír helyére akkor nem kerülhetett emlékmű. A hídvégi református templom fogadta be az emlékezőket, dr. Csiha Kálmán püspök hirdetett igét, aki maga is üldözött volt, 1956 után több évi kényszermunkára hurcolták a Duna-deltába.

A földvári haláltáborban becslések szerint 35 ezer ember fordult meg egy év alatt, több százan ma is jeltelen sírban nyugszanak. Egy 2000-ben kelt kormányrendelet elismeri ugyan, hogy internálások történtek, ezeknek egy része magyarellenes megtorlás volt. Ez már jogalap lett volna az emlékmű felállításához. Ám az emlékmű 2000. június 24-én csak pár órára állt ott, mivel Barcaföldvár akkori polgármestere, Ioan Cioacă traktorral megjelent, drótkötelet hurkoltatott az emlékműre, leromboltatta még a talapzatát is. Az indoklás ezúttal az volt, hogy a városi tanács olyan emlékművet szavazott meg, amely az 1941–1945-ben elhunyt szerb, cseh, orosz, lengyel, román, német és mellesleg magyar nemzet fiainak emlékét őrzi. A hídvégi református

egyházközség emlékműve pedig nem ilyen, mert csak a magyarokról tesz említést. Az akkor még kolozsvári polgármester, Gheorghe Funar elismerő levelet küldött kollégájának, a földvári hasonló elveket valló polgármesternek. Mindezek ellenére 2001. augusztus 4-én sikerült leleplezni az új emlékművet, a Szatmár megyei börtvényiek is állíthattak kopjafát, hiszen falujukból is hurcoltak ide sváb származásúakat. Visszaállították azt az emlékoszlopot is, melyet az ötvenes években a haláltábor áldozatainak hozzátartozói emeltek, de szinte azonnal a felállítás után ismeretlenek megrongálták rajta a márványtáblás feliratot, az oszlopot pedig ledöntötték.

A földvári temetőben sok magyar sír van egyvögben. Minden sírra föl van írva a szenvedés tett a sírba.

Én is egyszer arra jártam fájt a szívem, hogy megláttam azt a sok-sok kis sírhantot azt sem tudják, ki nyugszik ott.

A földvári fogolytábor mennyi sok szenvedést látott. Mennyi halvány magyar arcot aki később sírba szállott.

Vándor utas, ha arra jársz két fogolytemetőt találsz. Borulj rá a keresztfára Gondolj a te szép hazádra. (Földvári sirató – részlet)

A vándor utas elhagyja a település utolsó tömbházát, jobbra fordul, a kockaházodvak sora sivár, a környezet lehangelő, gettószerű. A városka fölött még látható várromok jól őrzik titkukat, a jelen semmit se tud a múlttól. Földút tér balra, még nem látni semmi emlékhelyet. Messziről vad kutyaugatás hallik, néhány ember lézeng zsebre dugott kézzel egy távoli vaskapu előtt, melyet lassan kitárnak a pöfögő traktor előtt. Nézik a közelgő autót. Balra kelle-ne térni, a mezőre, már a láger hajdani területén jár a vándor, már látja is a gyomerdőből kiemelkedő emlékművet. Az út gödrökkel teli, talán éppen a tömegsír fölött vezet. Itt vége van minden útnak.

„Ember vigyázz, figyeld meg jól világot ez volt a múlt, emez a vad jelen hordozd szívedben. Éld e rossz világot.”

(Radnóti Miklós: *Nem bírta hát* – részlet)

Felhasznált irodalom

- Balázs János – Petki Judit: *Kő kövön*. Brassói Lapok, Brassó, 2004.
- Benkő Levente: A földvári haláltábor foglyai. *Vae victisi*, azaz: jaj a legyőzöttek... *Székelgyűjtés*, 1997, I. évf., 2. szám.
- Benkő Levente: A tervszerű merénylet. *Korunk*, 2003, 2. szám.
- Benkő Levente: Hideg napok Székelyföldön – Adalékok a Maniu-gárda történetéhez, háromszéki és csíki útjához. *Székelgyűjtés*, 2012, XVI. évf., 8. szám.
- Benkő Levente: Magyarellenes atrocitások 1944 őszén Erdélyben. *Magyar Megmaradásért*, 2019. július 18. <https://magyarmegmaradasert.hu/kiletunk/harcaink/item/5283-z> (2024. 11. 04.).
- Benkő Levente: *Székelgyűjtés – Haláltábor Földváron, 1944–1945*. Kaláka Könyvek, Sepsiszentgyörgy, 2003.
- Boros Ernő: Dokumentumriport. *Szatmári Friss Újság*, 1999. december 6.
- Boros Ernő: „Hogy a magyar pusztuljon”. 1944 vége – 1945 eleje: Szatmár megyei-ek a (barca)földvári haláltáborban. *Ott-honon Szatmár megye*, 58. szám.
- Boros Ernő: Mindennap eljött a halál. In: *Otthonom Szatmár megye*, 15. kötet. Szent-Györgyi Albert Társaság – EMKE, Szatmárnémeti, 2022.
- Csorba Csaba: *Vártúrák kalauza III*. Sport Kiadó, Budapest, 1983.
- Ercsey Gyula: *Farkasok Árnyékában, Kolozsváriak a Gulágon*. Erdélyi Kéz- és Könyvtudományi Társaság, 2006. 39. o.
- Keszthelyi György: Bárány kalasnyikkal. In: *Bárány Kalasnyikkal*. Versek. 2010. <https://mek.oszk.hu/08500/08556/html> (2024. 11. 04.).
- Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok*. Panoráma Kiadó, Debrecen, 1987.
- Lipcsey Ildikó: *Románia és Erdély a XX. században*. Illyés Alapítvány, Budapest, 2006.
- Lőrincz Ildikó: Emlékképek a földvári fogolytábor szörnyűségeiről. *Ébredés* 2007., 68. szám.
- Méhes György: Kolozsvári kálvária. *Hitel*, 2004, 17. évf., 7. sz., <https://epa.oszk.hu/01300/01343/00031/essze.html>
- Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Pro Print Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004.
- Szabó György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.
- Trianon és a színház, 4. „Lenni vagy nem lenni?” *Janovics Jenő és a Kolozsvári Nemzeti Színház az impériumváltás idején – 1918–1919*. <https://nemzetiszinhas.hu/hirek/2020/01/trianon-es-a-szinhas-4> (2024. 11. 04.).
- Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1948 között. *Magyar Kisebbség Nemzetpolitikai Szemle*, 1997. 1–2. szám.
- Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994.

Boros Ernő

Harminc éve hunyt el Fényi István

A nagykárolyi római katolikus Nagytemplomban 1994. szeptember 25-én reggel megtartott szentmiséről „hívók sokasága távozott zokogva, mert Lieb József plébános úr bejelentette: néhány órával korábban csöndesen elhunyt Fényi István. Ezt követően is nagyon sokan és sokat sírtak e szomorú esemény miatt (nem csak) Nagykárolyban. Ami azért paradoxon, mert a vidék »mindenki Pista bácsijával« 75 év alatt, amíg élt, talán soha nem fordult elő, hogy akár csak egyetlen embert is elszomorított, elkésérített, megríkatott volna. És lám, azzal hogy meghalt, egyszerre százaknak, ezreknek okozott keserves sírásban is megnyilvánuló fájdalmat. Aznap reggel felesége, Piroska néni, alulírotttnak csöndes-fájdalmasan elmondta, miként történt, hogy nem sokkal halála előtt Pista bácsi meggyónt, és az utolsó kenetet is felvette. Piri néni elbeszélését a következő szavakkal zárta:

– »Néhány órája eggyel több szent van a Mennyszámban...«

A híradásból – amelyet a harminc évvel ezelőtti szomorú esemény alkalmából a *Szatmári Friss Újságban* közöltem – azért idéztem a fentieket, hogy valamiféleképpen érzékeltessem a fiatalabb helyieknek és a más településeken élőknek is, hogy mit jelentett Fényi István a nagykárolyiak, illetve általában az őt személyesen ismerők számára.

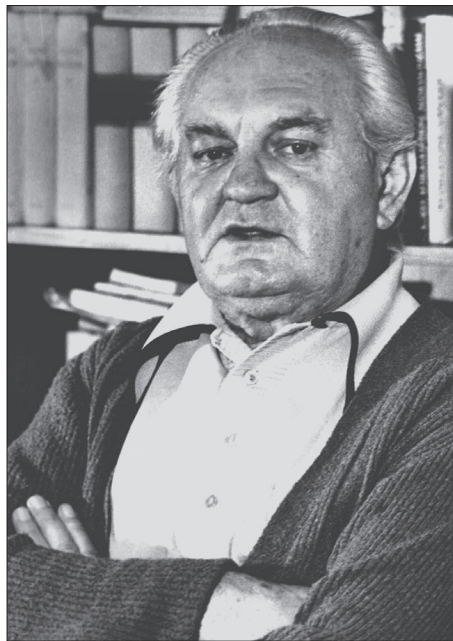
Az orosházi *Hónap* című folyóirattól 1992-ben felkérték, mutassa be az olvasóknak – önmagát. Ennek a témakörnek mindenki nagy szakértője, hasonló helyzetben az emberek többségének bőven akadt volna mondani-valója. Fényi István azonban a rá olyanmilyre jellemző szerénységgel csupán a következő néhány mondatot vetette papírra: „Nagykároly mellett, az Ecse-di-láp délkeleti peremén elterülő Kaplony községben születtem, 1919. január 10-én, szűkösen élő zsellér családban.

A középiskolai osztályokat Gyulafehérvárott, majd Nagykárolyban végeztem. 1943-ban magyar–francia tanári oklevelet szereztem a kolozsvári egyetemen. Tanárként működtem Nagykárolyban, Tasnádszántón, Tasnádon, majd újra Nagykárolyban. Kitűnik a felsorolásból, hogy lökdöstek eleget hitemért.”¹

Nagykárolyban 1946-tól tevékenykedett magyar irodalom, világirodalom és francia nyelv szakos tanárként egészen az 1979-es nyugdíjba vonulásáig. Pedagógusi munkájának a megítélésére volt tanítványai, kollégái, pályatársai a legilletékesebbek. A sors úgy hozta, hogy 1994-ben, mindössze néhány héttel a halála előtt tisztelői meghitt hangulatú ünnepség keretében köszöntötték a 75 éves Fényi Istvánt. A következőket abból a krónikából idézem, amelyet az *Szatmári Friss Újság* 1994. június 9-i lapszámában közöltem az eseményről: „A szeretet hozott ma itt össze bennünket» – mondta a volt pedagógus-kolléga (Keresztesi Márta), s mintha csak a megkezdett gondolatot, sőt mondatot folytatná, a volt tanítvány (Tapodi Zsuzsa irodalomtörténész) az alkalomra küldött levélben egyebek között ezt írta: »...olyan embert köszönteni, aki belénk építette magát, mint Kőműves Kelemen a legdrágábbját« [...] »Életével mutat a legjobb példát másoknak« – szögezte le a pályatárs, Corneliu Balla költő, műfordító, nyugdíjas román irodalomtanár, majd hozzáfűzte: »Személy szerint ajándéknak tekintem az Úristentől, hogy megismerhettem.« Fischer Ildikó rámutatott: »Minden, ami Pista bácsi hatósugarába került, bearanyozódott».

Verseket közölt a *Hírnök*, a *Termés*, a *Március*, a *Jóbarát*, a *Pásztortűz*, a *Szatmári Hírlap*, a *Szatmári Friss Újság* című és más lapokban. Publikált az *Erdélyi Helikonban*, munkatársa volt az írószövetség Kolozsváron (*Utunk*),

Fényi István (1919–1994)

illetve Marosvásárhelyen (*Igaz Szó*) megjelent kiadványának.

Életében nyomdafestéket látott verseskötetei: *Lantos diákkévek* (antológia, 1939), *Tavaszi szőlővessző* (1966), *A világ benépesítése* (1971), *Sors, virággal* (1982).

Fordításában egy-egy kötetben megjelentek román balladák (1960), Otilia Cazimir gyermekversei (1964), román népdalok (1966). Mihai Eminescu meseverseinek *Mesék* című magyar nyelvű antológiájában poémafordítással szerepel (1972). Posztumusz verseskötetei: *Égi város* (1996), *Üzenet odaát* (2004), *Szivárvány havasán* (2010), *Requiem provincialis* (2019).

Költői hagyatékának avatott elemzésével, értékelésével két volt tanítványából lett irodalomtörténész, Tapodi Zsuzsa egyetemi professzor és Végh Balázs Béla egyetemi oktató foglalkozott a legbehatóbban. Következzen most egy részlet Tapodi Zsuzsa egyik tanulmányából: „Fényi István költői világképe pályája teljes hosszában egységes, és szinte töretlen. A versbeli értékhierarchia csúcán a hűség, hit és szeretet pozitív eszméi állnak. [...] Ez a költészet messze esett a hivatalos irodalomkanonizátorok által sugallt elvárásoktól. Nem volt harcos, sem osztályharcos, csak melegen emberi. Nem foglalkoztatták a világ erőszakos megváltoztatására törő voluntarista eszmék, csupán szeretetből kívánt többet: »mert nagyon kell a végtelen jóság Európában, és túl Európán.« (...) Maga ez az apolitizmus minősülhetett szembenállásnak, hiszen a hivatalos ideológia mindenhatóságát tagadta azzal, hogy

a hangsúlyokat a talmi eszmékről az örök értékekre helyezte.

[...] A Fényi István verseiből ránk tekintő arc, a konok és szelíd jóság, humanum jegyeivel mintha mégis azonos lenne azzal, amelyet megismerni kivételes szerencsénk volt. Ugyanaz a halk, tiszta hang szól a természet- és ember-szeretetről, a jóság vágyáról, ugyanaz a hit sugárzik a versekből, mint ami a kivételes erkölcsi példát nyújtó pedagógusból áradt felénk a diktatúra ordas éveiben. Ugyanaz a hit a közösség és a föld, az anyanyelv, a kultúra és a vallás megtartó erejében. Fényi István esetében is igaz az, amit József Attila keserűen konstataált egyik kései számvetésében: »Csak az olvassa versemet, ki ismer engem, és szeret«. Valahogy így volt ez a költő életében, és így is maradt. A pályatársak, tanítványok csapata biztosította, biztosítja a közönséget és az utóéletet.»

A továbbiakban idézek egy Végh Balázs Bélával készített interjúból,³ amelyet hat évvel Pista bácsi halála után készítettem:

„– Elérkezett az ideje, hogy a költészetét újraértelmezzük, illetve átértelmezzük, mégpedig a regionalizmus jegyében, amelyről nálunk még kevésbé, a nyugati kultúrrégiókban viszont annál inkább beszélnek, és amelyet már egyes magyarországi szakemberek is firtatnak. Létezik egy úgynevezett regionális kultúra, illetve maga a kultúrrégió, amelynek része a költészet is. Ennek a felfogásnak a jegyében értékelhető át, aktualizálható Fényi István költészete. Azé a Fényi Istváné, aki egész életében a nagykárolyi régiónak a kultúregyénisége volt, aki igazi humanistaként közvetlen szülőföldjének a szolgálatát vállalta fel, és ezen a szülőföldön, ebben a régióban figyelt az egyetemes értékekre, illetve valósította meg ezek átpoetizálását.

– Pista bácsi annyira ennek a régiónak volt a kultúregyénisége, hogy fizikailag is alig mozdult ki Nagykárolyból, illetve a környékről.

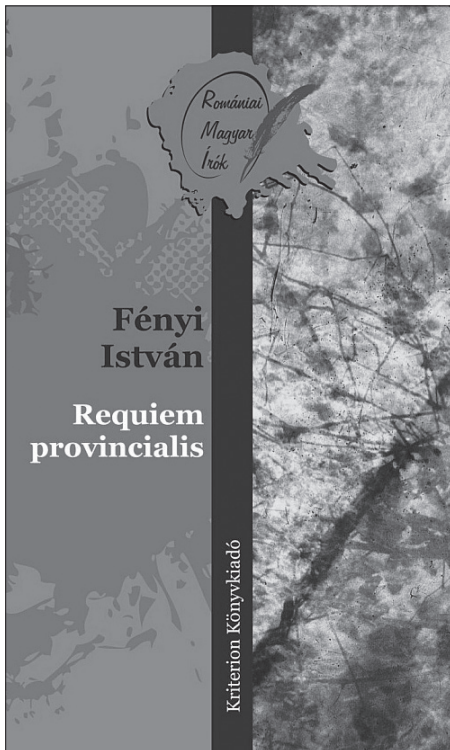
Életében három verseskötete jelent meg, mégis csak két alkalommal lépte át könyvkiadó küszöbét. Amikor egyik beszélgetésünk alkalmával rákérdeztem, miként lehetséges ez, szó szerint a következőket válaszolta: »gyanús lettem volna önmagamnak, ha a kiadó szerkesztőivel haverkedek...« Csábítóbb érvényesülési lehetőségeket, karriert is kínáltak neki, hívták nagyvárosokba szerkesztőnek, egyetemi tanárnak, ő azonban végig kitarzott Nagykároly mellett. Voltak, akik provincialistának mondták emiatt...

– Sőt olyan kritikusa is akadt, aki verseire akarta rásütni a provincializmus bélyegét. Azért használtam itt a »bélyeg« kifejezést, mert a provincializmusnak, annak a jelenségnek, amit korábban a romániai magyar irodalomban, és általában a szakirodalomban provincializmusnak neveztek, van egy pejoratív értelmezése: valami szégyellnivalót, csökkentett értékű régióba tartozót, olyasmit értettek alatta, aminek az irodalmi szemlélet szerint nincs igazi értéke. Azonban a fogalmak itt tisztázásra szorulnak. A megfelelően átértékelt eszmerendszer, értékrendszer tükrében pedig Fényi István költészete olyan skálán helyezhető el, amit ma többféleképpen, így regionalizmusnak, regionális értékeknek, kultúrrégióknak, regionális kultúrának neveznek.”

Életfogytiglani Fényi-tanítványság

Számomra már az is nagybecsű emlék, ahogyan először szereztem tudomást Fényi Istvánról anélkül, hogy személyesen megismertem volna. Odahaza, a Víz utcán gazdag házi könyvtárunk volt, apám rengeteget olvasott, részben talán emiatt nagyon korán rákaptam az olvasásra. Apai nagyanyám Majtény utcai házából sem hiányoztak a könyvek, ezeket is átvizsgáltam, már kiskoromkor. Így bukkantam rá egy *Lantos diákkévek* című versantológiára, amelynek lapozgatása közben számomra szenzációsnak tűnő felfedezést tettem. A kiadványban azt olvastam, hogy szerzőinek egyike, Fényi István nagykárolyi! Kiskoromkor fejjelem az írókat, költőket olyannyira kivételes, különleges embereknek gondoltam, hogy addig elképzelhetetlen volt számomra az, hogy személyesen is találkozhatok velük. Hát még, amit nagyanyám mondott, hogy tudniillik ez a költő bácsi a közelünkben él, talán már láttam is a templomban vagy az utcán, bármikor találkozhatok vele a városban...

Nálam öt évvel idősebb Irinyi Kiss Ferenc barátomtól, *A fegyverkovács beszéde* című verseskötet szerzőjétől azt hallottam, hogy amikor őt a nagykárolyi líceumban tanította Fényi István, egy ideig nem tudta róla, hogy költő. Már ez is jól szemlélteti, mennyire szerény ember volt Pista bácsi, hiszen ne feledjük: annak idején nagyon nagy dolognak számított, ha valakinek újságban nyomdafestéket látott egy verse, ő pedig addigra már a versantológián kívül több lapban is publikált.

Gyerekkori „felfedezésemnek” köszönhetően, amikor évekkal később a diákja lettem, én Pista bácsit már régen költőnek tudtam. Olvasmányélményeim hatására ennek megfelelően alkottam róla előzetes elképzelést is. Ami azonban hamar teljesen elhibázottnak bizonyult. Pista bácsi soha olyasmit nem tett vagy mondott, amire erkölcsileg alapja ne lett volna, annyira kikezdhetetlenül tiszta életet élt. Tanári tevékenységének fenntartása érdekében nem volt szüksége olyan eszközökre, mint a büntetés. Nem kellett szigorúnak lennie másokkal, hiszen mindenki tudta, mennyire szigorú – önmagával. Az eredetileg papnak készült pedagógus – miközben ő maga úgy beszélt szabadon, mintha kerek, hibátlanul megfogalmazott, könnyen érthető, bölcs mondatait tudós könyvekből olvasta volna fel – a legbutább, legsutábbban fogalmazó nebulót is szeretettel és tisztelettel kezelte. Röviddel megismerkedésünk után már nem csak a költőt tiszteltem Pista bácsiban, az idő múlásával egyre jobban felnéztem rá. Az iskolában négy évig tanított, de ezt követően is a tanítványa maradtam. És nem csupán 1994-ben, harminc évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig. Az leszek életfogytiglan – értsd: az én életem fogytáig, végéig. Olyan életfogytiglani tanítványság ez, amitől többnek, jobbnak, különbnek érzem magam. Pista bácsi szellemiségéhez híven természetesen

nem másoknál, hanem annál az önmagamnál, amilyen a vele való ismeretség nélkül lehetnék.

A „világraszólóan tiszta élet” öröksége

„Anyám szerette nézni, amit csinált, / félszeg falusi házat, burgonyás-babos határt / világraszólóan tiszta életében” – olvasható a költő *Szeme* című versében. Öröksége volt tehát a „világraszólóan tiszta élet” az önvallomása szerint „szűkösen élő zsellér családban” születettnek. És ezt az örökséget az eredetileg papnak készült pedagógus úgy osztogatta a környezetében élőknek, mint Jézus a kenyérszaporítás csodájához használt kenyereket és halakat: „Mind a négy evangélista elmondja, hogy Jézus a Galileai-tó partján 5 kenyérral és 2 hallal jóllakott 5 ezer férfit, asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt, s a maradékból 12 kosarat töltöttek meg. Máté és Márk evangélista egy második kenyérszaporításról is beszámol, amikor Jézus 7 kenyérral és néhány hallal 4 ezer férfit lakott jól, s 7 kosár volt a maradék.”¹ Hasonlóképpen, akármennyit juttatott is Pista bácsi példaképet szolgáló „világraszólóan tiszta élete” csodájából nekünk, tanítványainak, kollégáinak, szomszédainak, bárkinek, aki ismerte, a saját készlete soha ki nem fogyott, sőt mindig maradt tartaléka is...

Fényi István négy évig (1967–1971) volt irodalomtanárom az akkori Nagykárolyi Elméleti Líceumban. Később éveken át meglehetősen gyakorisággal üldögéltem vele szemben, annak a hajdani Piarista Gimnázium háta mögött épült tömbháznak a földszinti szobájában, amelynek a külső falán ma emléktábla hirdeti, ki élt itt 1994. szeptember 25-ig. Pista bácsi ottani dolgozószobája oázis, vagy talán még ennél is több: szentély volt számomra. Ha öröm vagy bánat ért, rendszerint Pista bácsinál kötöttem ki vele. Mire tőle távoztam, az örömöm megsokszorozódott, a bánatom elmúlt. Nem tudom, hogyan történt. Magától értetődő módon elmondtam a panaszsomat, Pista bácsi pedig halkan, megfontoltan, szavait nyomdakész mondatokba rendezve válaszolt. Nagyon okosakat mondott? Nem is az számított, amit mondott, hanem az, ahogyan mondta? Vagy egyszerűen csak az, hogy Ő mondta? Miközben emlékeim között kutakodok, hirtelen fájdalmas gondolat nyilall belém: évtizedekkel ezelőtt faragatlan tuskóként viselkedtem!

Hiszen szinte minden alkalommal előzetes egyeztetés, engedély- vagy időpontkérés nélkül állítottam be Pista bácsihoz. Akkoriban eszembe se jutott, hogy legalább az esetek egy részében zavarhatom. Ő nem mondott soha, és nem is éreztetett velem ilyesmit, de egészen biztosan volt olyan, amikor rosszkor, alkalmatlan időpontban topantam be hozzá hivatlanul, váratlanul. Bénító döbbenet, zsibbadt fájdalom kerít hatalmába: visszaéltem a türelmével és a jóságával, és ez már örökre így marad, lehetetlen jóvátenni, visszacsinálni! De miért csak most, évtizedekkel később figyeltem fel erre, miért nem vettem észre akkor, hogy mit művelek? Megváltásként ér az újabb, több évtizednyi érlelődés után született felismerés: hát azért, mert Pista bácsinak minden tapintatlanságom, nevelhetlenségem ellenére se lehettem a terhére! Varázslatos egyéniségének éppen az a tulajdonság volt az egyik legcsodálatosabb komponense, hogy a világ legtermészetesebb dolgaként kezelte azt, hogy másokhoz, mások gondjaihoz segítő szándékkal viszonyuljon. Mintha a világ egy nagy osztályterem lett volna, és benne mindenki a tanítványa. Csakhogy ő nem a klasszikus tanár volt, aki magyaráz, majd számonkér. Ő az a magyarázó tanár volt, aki a diákért van, azért, hogy legyen valaki, aki a diákra minden körülmények között odafigyel, aki a nebulót megérti és segíti. Mégpedig önzetlenül, anélkül, hogy saját magával is törődne!

Három évtizede nincs köztünk – így akartam kezdeni ezeket a Fényi Istvánra emlékező sorokat. Azonban eszembe villant, hogy valótlan állítanék, hiszen még elég sokan élünk – elsősorban Nagykároly és vidékén, de nem csak –, akiknek a tudatába-szívébe-lelkébe Pista bácsi kitörölhetetlenül beletetoválódott. Így aztán életünk végéig velünk, köztünk marad!

Jegyzetek

- 1 *Hónap*, 1992, II. évfolyam, 7. szám.
- 2 Tapodi Zsuzsa: *Költő árnyékban. Töprengés Fényi István és az esztétikai szép kánonbeli helyéről*. In: *Uő: A soha el nem vesző könyv nyomában*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2008.
- 3 Boros Ernő: „Elérkezett az ideje, hogy költészetét újraértelmezzük a regionalizmus jegyében”. *Szatmári Friss Újság*, 2000. szeptember 23.
- 4 Olvasható a *Magyar Katolikus Lexikon* internetes változatában: <https://lexikon.katolikus.hu/K/kenyeraszaporitas.html>

Darabont Csenge Zsófia

Kolozsvári divat

Mit viseltek a város lakói a 19–20. század fordulóján?

Kolozsvár régi utcáin sétálva többször felmerült bennem a kérdés, hogy hogyan éltek az őseink, mit viseltek a mindennapokban. Az öltözködésnek mindig jelentős szerepe volt a társadalomban. A ruházat egy olyan nonverbális kód, amely mindenki számára érthető, a társadalmi hovatartozást fejezi ki. Magyarországon is uralkodóvá vált a 18. század elejétől az európai, és főként a párizsi divat. A kor embere tisztában volt azzal, hogy a divatot valamilyen szinten követnie kell ahhoz, hogy a társadalom elfogadja, és belesimulhasson a környezetébe.¹ A különböző forrásokból arra következtethetünk, hogy a kolozsvári polgárokat foglalkoztatta az öltözködés témája. Igyekeztek lépést tartani a nagyvárosok divatjával, előtérbe helyezve a helyi termékeket.

A dualizmus korában Kolozsvárra is jellemző volt a sajtó fellendülése. A város egyik legjelentősebb lapja az *Ellenzék* volt, amelyet 1880-tól nyomtattak. A napilapban számos cikket írtak a külföldi és belföldi divatról. Különböző szépítkezési tanácsokat adtak, illetve megfogalmazták, hogy mit illik az egyes eseményeken viselni. A hirdetések között számos üzlet tűnik fel, főként a különböző divatüzleteket és szabókat reklámozták. A kolozsvári lapok közül az *Ellenzék*ben írták a legtöbb cikket a divatról, illetve a reklámokból kiderül, hogy mi volt a kolozsvári polgárok igénye a ruhák és kiegészítők terén.²

A napilapban továbbá számos vélemény olvashatunk arról, hogy miképp látták a divatot, és mit tartottak elfogadott viseletnek a városban. Tanácsokkal látták el a hölgyolvasókat a szépítkezéssel és öltözködéssel kapcsolatban. Kedvelték a külföldi divatot, de megvetették a kihívó öltözéket és a smink túlzott használatát. A legtöbb üzlet a Főtéren működött, emellett a város nagyobb utcáin is voltak cégek,

valamint gyárak, ahol a termékeket állították elő.

Divatáru-kereskedések Kolozsváron

Kolozsvár központjában számos üzlet működött, ahol különböző ruhákat és divatcikket lehetett beszerezni. 1881-ben nyitott meg a Főtéren Poszler K. József boltja, ahol számos női és férfidivatszövet volt kapható, emellett fehérneműfélék, napernyők és esőköpenyek is raktáron voltak.³ A divatáru-kereskedők közül jelentős volt Ázbej és Kovács Belhíd utcai üzlete.

Az üzletben számos berlini terméket kínáltak, emellett öltönyöket és különböző háztartásbeli kelléket is meg lehetett találni a boltban.⁴ A Sándor Ágoston és Társa cég a Főtéren működött. Számos inget és kiegészítőt vásárolhattak az üzletben 1904-ben, a nyakkendők és gallérok terén volt a legnagyobb a választék. Az üzletben magyar gyártmányú fogkeféket is be lehetett szerezni.⁵ A századfordulót követően az *Ellenzék*ben rendszeresen feltűnik Matutsek József cipészüzlete. Egy 1904-ből fennmaradt reklám szerint az üzlet férfiakkal, nőkkel és gyermekekkel egyaránt kínált árukat a Státus palota 3. szám alatt. A termékek a legjobb anyagból készültek az aktuális divat szerint. A hirdetésben kiemelték, hogy a beküldött lábminta alapján megrendelésre is készítenek cipőket. A cipőraktár a helyi és a vidéki közönségnek is elérhető volt.⁶

A legtöbb divatáru-tartalmazó üzlet a Főtéren volt, emellett a város nagyobb utcáin is működtek divatboltok. A Jókai utcában, az Unió utcában, a Deák Ferenc utcában, a Híd utcában számos olyan üzlet volt, amely több évtizeden át kínálta áruit. A kolozsváriak példaként tekintettek a párizsi és londoni divatra, ezért az üzletekben számos külföldi termék kapható volt.

A Sándor Ágoston és Társa cég a Főtéren működött.

Számos inget és kiegészítőt vásárolhattak az üzletben 1904-ben, a nyakkendők és gallérok terén volt a legnagyobb a választék.

Rozenberger Bernátné 1889-ben. Kép: Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum. M 10.777

Divat a sajtó tükrében

A különböző napilapok nagyon hasznos forrásnak bizonyulnak ahhoz, hogy megértsük a korabeli ember divathoz való hozzáállását. A kolozsvári folyóiratok közül az *Ellenzék*ben írtak a legtöbbet az öltözködésről, de a *Magyar Polgárban* is feltűnik több, divattal kapcsolatos cikk. Az *Ellenzék* 1892-ben megjelent egyik számában olvashatunk arról, hogy a 19. század végén különbséget láttak a régi és a korabeli divat között. Koruk divatját mulandónak tartották, úgy gondolták, hogy eltorzítja az emberi alakot. Az 1850-es évek folyamán a női test az abroncs kényelmetlen viselésének volt kitéve – a hölgyek az abroncs által nyerték el az ideálisnak vélt alakot. Ami a haját illeti, a 19. század második felében ízléstelennek tartották a

kontyot. Egy bál alkalmával csakis a fodrász készíthetett megfelelő frizurát, ezt általában már az esemény előtti estén elkészítették. Az évek folyamán ez a hajviselet is kiment a divatból. Az 1890-es évekre a fejek megtisztultak a fölösleges díszítéstől és a parókától.

A 19. század vége felé egyre inkább elutasították az uszályos ruhát. Az uszály a szoknya hátsó részének a meghosszabbítása, amely általában a földet söpörte, viszont divatos volt kézben tartva is. A cikkíró érvelése szerint az uszályos hosszú ruha nemcsak az egyéni egészség szempontjából volt káros, hanem a fertőző betegségek terjesztése miatt is.

1900-ban a kolozsvári nők körében még nem volt annyira jellemző a smink, viszont természetes dolognak számított, hogy a színészek festették az

arcukat. Tudtak arról, hogy más területeken gyakori a nők arcának a kifestése, mivel el akarták takarni a sápadt bőruket, azonban Kolozsváron ennek még nem volt akkora divatja. Úgy gondolták, hogy a sok festéktől a bőr egyre durvább lesz, emellett a ráncosodást is felgyorsítja. Az ajkakra a szőlőzsírt ajánlották a hideg időben.

A századfordulót követően a sima, ráncatlan szoknya nagy népszerűségnek örvendett. A szoknyák egyre inkább a testhez simultak, így kihangsúlyozva a csípőt. A puha szövetek teljesen kiszorították a merev kelméket. Egy 1908-as leírás szerint a szoknya a derék részénél testre simuló volt, általában zsinórral díszítették. A kabát és a köpeny félig testhez álló volt, egyszerű sálat hordtak hozzájuk. A kabáthoz külön mellényt viseltek, amely akár színes is lehetett. A kabát alatt fehér blúz volt a gyakori viselet.

Az *Ellenzék*ben számos cikket találunk a férfidivatról is. Külön szabályok vonatkoztak arra, hogy mit illik egy elegáns férfinak nyáron viselni. A városban sötétszürke vagy fekete zakót, illetve mellényt hordtak, csíkos szürke nadrággal. Ezt kiegészítették cilinderrel, illetve színes vagy fekete, hosszú nyakkendővel.

A nyakkendő volt az egyetlen darab, amely által a férfiak is megmutathatták az ízlésüket, a tarka és díszes nyakkendő viszont a viselő komolytalanságára utalt.

1907-ben írtak arról, hogy a férfiak keveset foglalkoztak a divattal, emiatt nem is mutatott nagy változást a férfiak öltözeke. A színházban és a nyilvános helyeken főként fekete öltözetben jelentek meg. A nyakkendő volt az egyetlen darab, amely által a férfiak is megmutathatták az ízlésüket, a tarka és díszes nyakkendő viszont a viselő komolytalanságára utalt.

Műtermi és utcai viseletek

Kolozsváron számos portréfotó készült a 19. század végétől kezdve, amelyeket különböző műtermekben készítettek. Az ilyen beállított fotók esetén az

A századforduló után divatos volt az egyszerű, deréknál szűkített zubbony, amit nagy gombokkal és kis gallérral díszítettek. Kolozsvári utcajelenet 1908-ból. Kép: Fortepan

emberek a szebb és jobb ruháikat vették fel. A legtöbb ilyen jellegű fénykép Veress Ferenchez köthető, aki erdélyi fényképész és polihisztor volt. 1853-ban Kolozsváron nyitotta meg az első fotóműtermét, ahol Erdély legtöbb híres személyisége megfordult. Az 1870-es évekig főként az erdélyi táj volt a kedvenc témája, ezzel párhuzamosan számos portrét is készített. 1887-ben állóportrét készített egy polgári

családról. A képen feltűnő hölgy turnűrös⁷ ruhát hord, amely a mell részénél szorosan a testhez simul. A felsőrész nyaka magas, szinte fülig érő fodros állógallért visel. A ruha ujjja a vállnál kevésbé vattázott, csuklóig a karra simul. A szoknya két részből áll, hátul turnűr egészíti ki.

A hölgyek az 1880-as években a beállított fotózások alkalmával kedvelték a magas és díszes kalapokat. Ebben az

időben még kevésbé terjedt el a bugyos váll viselete, a ruha ujjja a karra szűkült. A nyakat csipkés vagy csipke nélküli magas gallér szegélyezte, amit gyöngyökkel és gyakran brossal díszítettek. Az 1880-as évekre a fűzött derék volt jellemző, amely által hangsúlyos lett a csípő. A szoknyák a deréktől lefelé bővültek, hátul turnűrrel látták el őket, s egyes esetekben az uszályt is alkalmazták. Gyakori volt a több részből álló szoknya. Az alsószoknya általában mintás volt, erre helyezték rá a ráncolt felső szoknyát, ami elől nyitott volt. A kiegészítők közül kedvelték a kis táskákat, napernyőket és kesztyűket.

A Fortepan online képtárházban Kolozsvárról számos fényképet találhatunk, amelyek a 20. század elején készültek. A különböző utcajelenetek által világos képet kaphatunk arról, hogy mit viseltek a kolozsvári polgárok a mindennapokban.

Az 1880-as évekre a fűzött derék volt jellemző, amely által hangsúlyos lett a csípő. A szoknyák a deréktől lefelé bővültek, hátul turnűrrel látták el őket.

A századfordulót követően a hölgyek az utcán kerek, gazdagon díszített kalapot viseltek. A ruhák ujjja kevésbé volt ráncolt, válltól lefele szűkült. Kabátok terén az egyszerű, deréknál szűkített zubbony volt divatos, amit nagy gombokkal és kis gallérral díszítettek. Az ilyen típusú kabát takarta a szoknya felső részét. A szoknyák egészen sima és kerek szabásúak voltak, kevés volt rajtuk a redőzés. A kiegészítők közül leginkább a napernyőt kedvelték.

Egy 1910-ben készült képen egy párt láthatunk a Főtéren, egy kalapos üzlet előtt. A hölgy kalapja magas és tollal díszített. Világos színű, testhez simuló, csípőig érő kabátot visel sima, kerek szoknyával. A szoknya redőzetlen és lábfejig ér. A férfi öltözete sokkal egyszerűbb, keménykalapot visel magas, fehér gallérral, térdig érő egyenes kabáttal és sötét posztónadrággal. Kiegészítőnek számít a kesztyű és a sétabot.

Az utcán a hölgyek körében a kabát, az ing és a szoknya kombinálása volt a legelterjedtebb. A szoknyák szűkek voltak, csupán a térdtől lefelé kezdtek bővülni. A szoknyák hátsó része nem volt uszályos, elől általában simák és

Az utcai viselet egyszerű volt, kevés mintával és visszafogott díszekkel, ezzel szemben a kalapok már díszesek és méretesek voltak. Sétáló pár a Mátyás király utcában, 1910-ben. Kép: Fortepan

kevésbé ráncosak voltak. A kabátok szabása változó volt, gyakori volt a teljesen testhez simuló, szűk kabát, amit nagy gombokkal díszítettek. Az ujjak a váll részénél buggyosak voltak, majd a könyöktől az alkarra szűkültek. 1910 körül az ujjak egyszerűbbek lettek, szinte teljesen a karra fonódtak. Az ingek kevésbé voltak kivágottak, a fodros gallér a nyakat is eltakarta. A szoknya dereka kerek és magas volt, amitől nagyon hangsúlyos lett a csípő. A derék a mell alá ért, ezzel érték el a karcsú vonalat. Az utcai viselet egyszerű volt, kevés mintával és visszafogott díszekkel,

ezzel szemben a kalapok már díszesek és méretesek voltak. Gyakori volt a tollal, szalaggal és virágokkal díszített kalap. A szoknyák nem értek teljesen a földig, a fiatal lányok körében megengedett volt a rövid szoknya is. A kiegészítők közül gyakori volt a napernyő, illetve a kis táskákat is többen hordták.

A nagyvárosokban elterjedt általános divathoz képest Kolozsvár pár évnyi lemaradásban volt, ennek ellenére a divatáruüzletek igyekeztek lépést tartani a külföldi cégekkel. A kolozsvári boltok bő választékkal rendelkeztek a ruhák és kiegészítők terén is.

Jegyzetek

- 1 Lukács Anikó: *Nemzeti divat Pesten a 19. században*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2017. 20. o.
- 2 Fazakas László: *Kolozsvári hírlaptörténet 1870–1900*. Kolozsvár, 2024, 263. o. <https://erdelyikronika.net/2021/12/14/kolozsvari-hirlaptortenet-1870-1900/>
- 3 *Ellenzék*, 1881, 73. sz., o. n.
- 4 *Ellenzék*, 1886, 237. sz., o. n.
- 5 *Ellenzék*, 1904, 287. sz., o. n.
- 6 *Ellenzék*, 1904, 148. sz., o. n.
- 7 Turnúrnek nevezük azt a párnát, amit hátul a szoknya alá helyeztek, Magyarországon fardagálynak is hívták.

Tar Károly

Százéves az Erdélyi Szépmíves Céh (3.)

Levélváltások a céh érdekében

Az eleink által felhalmozott erkölcsi haszon anyagilag is kiaknázható, és olyan vállalkozássá nőheti ki magát, amelynek haszonélvezője végül is az erdélyi magyarság kell legyen, és lesz is bizonyára.

Hirdettem írásban és különféle találkozókra is, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh (ESZC) újraindítása olyan hagyományt követő vállalkozás, amelyből az erdélyi magyarság csakis nyerhet. Az eleink által ebben felhalmozott erkölcsi haszon anyagilag is kiaknázható, és olyan vállalkozássá nőheti ki magát, amelynek haszonélvezője végül is az erdélyi magyarság kell legyen, és lesz is bizonyára, hiszen kulturális és civilizációs lemaradásunk megszüntetésében könyveink segítségével nélkül nem sokra megyünk. És miközben magunkra gondolunk, adhatunk is valamit, valami sajátosat a világnak, amelynek megbecsülését a magunk erejéből kell elérnünk az elkövetkező – talán javuló – időkben, a jövőben is. A sajtóban közzétett írásokban, az alapító tagok és pártoló tagok segítségét kérve, új önkéntes munkatársakkal indítottam újra az ezernél is több tagot számláló könyvbarátok megrekedt toborzását.

Interjú a céh újraalapításával kapcsolatos fejleményekről

„Riporter: Mi a helyzet az Erdélyi Szépmíves Céhvel? Alakulása utáni tevékenységéről egyre kevesebb hírt kaptunk, terveiről, belső életéről, gondjairól az idén semmi pontosat nem tudunk. Amikor 1990 novemberében a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, Szócs Géza kezdeményezésére, lelkes hangulatú gyűlésen kimondtuk az Erdélyi Szépmíves Céh újraalakulásának szükségességét, senki sem gondolta, hogy a vállalkozás legfőbb nehézsége az újrászervezésre alkalmas ember hiánya lesz. Fél évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a céh hivatalos bejegyzéséről hírt adhassunk. Mi történt azután?

Tar Károly: Még azelőtt megkezdődött a belső torzszalkodás, helyezkedés és harc,

na nem az elvégzendő töméntelen aprómunkáért, hanem a fizetett állásokért. Elleneztem, hogy egymást kinevezve fizetett állásokba kerüljünk abban a szervezési szakaszban, amikor az alapító és pártoló tagoktól begyűlt pénz összege mindössze 60 900 lej volt. Egyetértés közöttünk nehezen született, és ha meg egyeztünk, az csak látszólagos volt... Befejeztem még azt a felmérést, amely a céh könyveinek bekötésére alkalmas műhely felállítását mérlegelte; még kardoskodtam amellett, hogy a nyomdai megbízást legalább három javaslat alapján ítéljük oda – aztán visszavonultam. Ugyanúgy, mint azt egy volt párttitkár hazug és pimaszkodó rágalmazásakor tettem, amikor az RMDSZ megyei szervezési osztályát hagytam ott a rágalmazottak keserű szájízával. Mindezek ellenére meggyőződésemmel, hogy az, aki itt nálunk dolgozni, szolgálni akar, talál magának munkát. És mert én sohasem szolgáltam klikkeket, a céhnél javasolt és megkezdett füzetsorozat megvalósításába kezdtem; közérdeket szolgáló munkában haragot nem tartottam. Népkönyvtárat terveztem és indítottam.

Az ESZC kiadta Kós Károly és Kiss Jenő egy-egy könyvét, mellette pedig három füzetet. Kiss Jenő könyvét immár csaknem egy éve nem tudja beköttezni, a három füzet pedig inkább bibliofil gyűjtőknek való érdekesség, mint jelenkori hasznos, netán a népnevelést szolgáló kiadvány. Lesz folytatás?

Az Erdélyi Szépmíves Céh nem lehet, nem szabad leírni, elfelejteni. Véleményem szerint az ESZC megmaradt vezetői végül igen sokat markoltak. Titulusokból is. Így aztán a céh ügyei, ahogyan az már történni szokott, két szék közt a pad alatt maradtak. Egy időben három elnöke (tiszteltbeli, újraalapító, ügyvezető) volt a céhnek, olykor pedig két párt, etnikai szervezet és magánkiadások ügyei kavardtak

DEBRECEN, JUNIUS 3-4-5.

Az Erdélyi Szépmíves Céh képeslapja az 1935-ös debreceni Magyar Könyvnap emlékére. Kép: az Iparművészeti Múzeum online adattárának ex libris gyűjteménye (<https://gyujtemeny.imm.hu/>)

a vezetők fejében, mert itt is, ott is elnökséget, alelnökséget, főszerkesztőséget és minden teendőket vállaltak. Végül Keresztes Zoltán kezében összpontosultak a teendők. A begyűlt pénz gyorsan elfogyott. Az egyedül maradt ügyvezető végül egészségi helyzetére hivatkozva visszavonult – aztán tavaly megkeresett, és visszahívott. Mondom, hogy közügyekben az ember nem lehet sértődékeny, de azért nem vállaltam ezt a különben közhasznú munkát, mert a céh anyagi helyzete tisztázatlan. A közpénzekkel gazdálkodóknak időnként kötelességük elszámolni. Ezt a céh immár csaknem három éve elmulasztotta. A kezdet kezdetén javasoltam, hogy első füzetünk végén rövid írásban számoljunk be a tagságnak a begyűlt pénzről, a szervezésben megtettekről és terveinkről. Távozásom után ezt senki sem igényelte. Az említett oldalas bemutatkozásba is csak az összegyűjtött összeget írhattam be, mert fél év alatt nem készült ellenőrizhető kimutatás arról, hány alapító és pártoló tagunk van. Pedig a tovább folytatáshoz elengedhetetlenül szükséges a visszakapcsolás. Az ESZC szabályzata különben kimondja: »Az egyesület vezetősége felelős a pénzalapokkal és az egyesület vagyonával való gazdálkodásért (V. fejezet, 3. pont).« Az igazgatótanácsnak a szabályzat értelmében évenként össze kellett volna hívnia a közgyűlést, hogy az elfogadja működését. Ez nem történt

meg. Az 1991. március 22-én – meglepően kis létszámú közgyűlés által – létrehozott vezetőség köztudomásúan ideiglenes volt. Összeállításunkban is közöltük, hogy a szabályzat értelmében kialakítandó fiókszervezetek és kirendeltségek küldöttjeinek részvételével legkésőbb 1991. október 30-án közgyűlést tartunk, amelyen vezetőséget választunk. Emlékeztetnem kell arra, hogy az ESZC olyan kulturális szervezetként alakult, amelynek a helyi kultúra terjesztésében, szimpóziumok, kollokviumok és könyvkiállítások szervezésében is szerepe kell hogy legyen. A szervezet felépítésének időrendi tervét és a sürgős teendőket benyújtottam elnökünknek egy nagyjából negyvenoldalas beadványban. Figyelemre sajnos nem méltathatta, valószínűleg más elfoglaltsága miatt. Más, írásban adott javaslatomat és a Montréálban élő Pusztai Péter grafikusművésztől kapott, a helyi tévében is bemutatott, a jelenkori erdélyi magyar írók könyvsorozata számára felajánlott borítótervét sem alkalmazhatta...

Mindenben a céh ügyeinek átláthatóságára törekedtem. Hiszem, hogy az újraindítás újraindulásakor is ez a teendő. Ezért két neves grafikusművész közreműködésével olyan kalotaszegi varrottas rajzolatú, névre szóló elismervényt terveztem az alapító és pártoló tagok számára, amelyből kitűnik a tag által befizetett összeg és az a sorszám, amit a céhtől kapott könyvei viselnek. Ebből sem lett semmi. Ellenben a tagok sorrendjét önkényesen és kivételező módon megmásították a szervezők, azt sem biztosítva, hogy az alapítóknak juttattott második könyv ugyanazt a sorszámot viselje majd, mint az első. Ezen lehet még segíteni. Sokkal nehezebb a közpénzzel kapcsolatos gazdálkodás módját megváltoztatni. Pedig köztudomású, hogy Keresztes Zoltán akkor vásárolt a céh számára nagy mennyiségű papírt, amikor még olcsó volt. De egyrészt a tagtoborzás és a fiókszervezetek hálózatának hiánya, a könyvkiadói munka visszafogottsága, másrészt a tagság kirekesztése a szervezet építéséből – a céh szabályzatának semmibevétele miatt – áldatlan állapotba juttatták a céhet. Vagyonának elértéktelenedését csakis a céh gyors felfejlesztésével lehetett volna megelőzni. Beadványom éppen ezt a gyors felfejlesztést szorgalmazta 1991 nyarán. És ezt kellene átgondolni, újratervezni a következő év elejéig.

Nyilvánvaló, hogy nem vádaskodással, személyeskedő torzsalkodással kell és lehet talpra állítani az Erdélyi

Szépmíves Céhet. A szabályzatban lefektetett célkitűzések, az átlátszóságnak a hiánya, az egyszerű, ésszel is átlátható teendők évekre szóló elnapolása amúgy is minősítő tények. Semmiféle tolerancia, semmiféle összefogás szükségessége nem odázhathja el a közösségi ügyek elszámolását. A magyarság: becsület. Ez pedig azt kívánja, hogy ha más nem, akkor a vezetést vállalkozó maguk kéri az ellenőrzést. Az ESZC-ről belföldön és külföldön egyaránt hirdetem, hogy olyan vállalkozás lesz, amely nem »haszonleső társaság«, nemcsak adományokra számít, de valamit akar és tud adni hagyományainkból a világnak. Ezt most is komolyan gondolom. De másként kell csinálni.

Több külföldit biztattam, támogassa az ESZC-t. Különösképpen az intézmények hozzájárulását próbáltam megnyerni, hiszen ez egyféle védeltséget is biztosíthat számunkra, és az egyének kedvét is növelheti, ha mondjuk, a montréalai Bethlen Gábor Irodalmi és Baráti Kör, vagy a Svédországi Magyar Protestáns Egyházi Közösség, avagy az Amerikai Magyarok Országos Szövetsége belép tagjaink sorába. Megjegyzem, hogy a régi ESZC magyarországi tagjainak több tízezer számát külön könyvben publikálták egykoron, és tudjuk, hogy iskolák, könyvtárak sokasága tartozott a céh támogatói közé.

A torontói Magyar Alap elnöke 150 dollárt ajánlott fel a céhnek, de nem vettem át a pénzt, mert itthoni meg egyezésünk szerint azt az Amerikába, utánam küldendő bankszámlára akartam átutaltatni. Három hónapig vártam a bankszámlaszámot – hiába. Kohári József doktor úr, a Magyar Alap elnöke utánam küldte a pénzt, amit átadtam a céhnek. Eltelt két év, és a torontói Magyar Alap nemhogy könyvet, de még egy füzetet sem kapott a céh kiadványaiból. Barátaimnak a magam pénzén postáztam külföldre a nekik járó könyveket és három füzetet. Tudom, hogy a Magyar Alap 150 dollárjából futna postaköltségre is. Mi több, nemrég nálunk járt a torontói magyar színtársulat. A könyvtartozást velük is el lehetett volna küldeni. Kohári úr nekem panaszkodott többször is, én továbbítottam a panaszát, és leveleimben megértését kértem. Nemrég levelet kaptam tőle: »Az Erdélyi Szépmíves Céh reputációját nehéz lesz újra fényesíteni... Bármely javulás történe, számíthatok közvetítésemmel a Magyar Alap támogatására.« További támogatásának indítója az az őszinteség lehet, amelyet kiértelt leveleimből. Az Erdélyi Szépmíves Céh hazai alapító és pártoló tagjai is

ilyen őszinteségre, nyíltságra, segítségkérésre várnak, és biztos vagyok benne, hogy az ESZC ügyét kísérik majd a kátyúból. Persze az is kellene, hogy néhányan közülünk – az elbalkanizálódott életünkben – Kós Károly-i módon vállalják a vezetést »magunkért, és nem mások ellen«.

Egészen pontosan hogyan képeled az újraindulást?

Demokratikus módon. Az induláskor meghirdetett gondnoki testület érvényesítse az ESZC szabályzatában előírtakat. Kezdenek mindent elölről. Bízna meg fiatal, hivatásos intézőt a cég szervezésével. Az EMKE valamely alapítvány támogatásával segítse a cég szervezeti kialakulását. Kós Károly egykori számításai szerint 250 pártoló adományaiból jutott olcsó könyvek kiadására is. Féléves kemény munkával most is összegyűjthető a pártolók akkora táborra, hogy a régi ESZC-könyvek hasonló kiadását folytatni, a jelenkori erdélyi írók sorozatát pedig elkezdni lehessen.

Levelezés a céhről

Első dolgom a tagság panaszleveleinek megválaszolása. Ezt nyilvánosan is megtettem, amikor a levelekből válogatva például a szentjobbi Székely Etelka tanítónő levelét nyilvánosságra hoztam, és válaszoltam rá a kolozsvári napilapban.²

Körleveleimben, és a cég működésével kapcsolatos minden kérdés tisztázásakor amellet érveltem, hogy a cég minden ügyét fizetetlen önkéntesek viszik előre, abból a megfontolásból, hogy ez a nagy múltú és – mondhatjuk bátran – világhírű vállalkozás nem egy vagy néhány emberé, hanem olyan ápolásra méltó hagyományunk, amit kár és véték volna elhanyagolnunk. A cég a miénk – erdélyi magyaroké. Kevesen értették, hogy nem könyvkiadó-vállalat vagyunk, hanem közművelődési szervezet, amelyben a tagságnak demokratikus módon beleszólása kell legyen a közösség ügyeibe. Ennek megfelelően sorra alakítottam a városi, községi fiókszervezeteket, ahol tagjaink vezetőséget választottak, és megkezdték a részvételüket a helyi kulturális életben.³

Alulról, fölfelé, a nyilvánosság előtt kezdődött és zajlott, majd járt elszámolással a cég minden pénzügye.⁴ Napról napra egyre többen jelentkeztek, és önkéntesként segítettek a tagtoborzásban. Százhuszonöt fiókszervezetet terveztem,⁵ ebből rövid idő alatt félszázánál több hivatalosan is megalakult,

vezetőséggel és kis könyvtárral, amit a céhnek adományozott könyvek szétosztásával folyamatosan gyarapítottunk. Fiókszervezeteinket könyvtár létesítésére bízattam. Olyan kiskönyvtár-hálózat kiépítésére gondoltam, amellyel a falusi könyvtárak egyre csökkenő magyar nyelvű könyvállománya miatt fokozatosan növelhettük volna a lakosság olvasási kedvét, hiszen a cég fiókjainak kiskönyvtárai csupa új kiadványokból álltak, és ezek folyamatosan gyarapodtak.⁶

Az akkoriban nálunk még újdonságnak számító számítógépes nyilvántartásunk naprakészen mutatta a tagság számának gyarapodását.

A Sétatér melletti, számomra ismeretlen okokból a bukaresti Cișmigiui parkról elnevezett utca 1/14. alatti, a katolikus egyháztól kapott háromszobás, felújított, földszinti lakásban nyitottunk az egyház által felszentelt irodát, majd a cég elnökének felesége segített berendezni azt néhány stílbútorral. Mutató üvegszekrénybe helyeztem az Erdélyi Szépművészeti Céh teljes könyvgyűjteményének eredeti kiadású példányaikat, amelyet Kiss Jenő bocsátott a rendelkezésünkre.⁷ Az adománylevelébe ezért kerültek a Kiss Jenővel közösen fogalmazott feltételek, és unokájának, Márton Zoltánnak a neve, hogy az utánam következő felelősök kötelessége maradjon az elszámolás. (Kiss Jenő halála után még inkább felelősnek érzem magam ennek a nagybecsű örökségnek a sorsáért. Svédországba távozásom után, évenként legalább egyszer igyekeztem érvényt szerezni a megállapodásnak, de csalódnom kellett, a cég ügyeit intézők hanyagsága miatt Kiss Jenő könyvtárát megdézsmálták. Végül a Svédországból visszatelepült Márton Zoltánt többször is megkértem, számoltassa el a felelősöket, ne engedje elkallódnia a könyveket, vegye vissza és őrizze mindaddig, amíg újra lehetőség nyílik közhasznú intézményes megőrzésükre. Megígérte.)

Takács Gábor grafikus készséges és önzetlen segítségét is meg kell említenem: megtervezte a cég új, kerek emblémáját, amit a Feleki Károllyal megrajzoltatott, hagyományost idéző embléma mellett használtunk – kaptak belőle

huszonvalahányat a fiókszervezetek is, továbbá a földszinti irodánkhoz vezető kanyargós út falán is látható volt egy gipsztáblácskán. A kérésemre tervezett kitézőnk is a maga költségén készítette rézlemezről – önkéntes toborzóinkat leptük meg figyelmességünknek ezzel az apró jelével. Gyakran a saját kocsimmal tettünk körutakat, amelyek során irodalmi esteket, felolvasásokat tartottunk. Lászlóffy Csaba baráti támogatásának köszönhetem a legsikeresebb találkozókat – Nagyváradon, Zilahon, Szilágycsehen, Szilágysomlyón és még számos helyen megfordultunk. Még a Bihar megyei Szentjobbon is jártunk, ahol akkor tizennégy tagunk volt, és meglepetésünkre a plébánia a cég helyi fiókjának adományozta saját könyvtárát.

Mindenütt vártak ismerősök, akik örömmel segítettek. Hasznát láttam annak, hogy újságíróként és művelődési felügyelőként több mint három évtizedig rendszeresen jártam az erdélyi városokat és falvakat. Önkéntesek százai segítettek. Megtisztelőnek érzem, hogy ebben az időszakban naponta bejött hozzánk gróf Bánffy István az általa beszervezettek adataival és a begyűjtött pénzzel. Szakavatott pénztáros is került a céhhez Antonné Krebsz Edit személyében. Unokaöcsémet, Tar Attilát rávettem, hogy számítógépes kimutatást készítsen gyorsan gyarapodó tagjaink adataival, s mert kocsija volt, utazó ügynökként és fiókjaink felügyelőjeként megbízólevéllel is elláttam. Fokozatosan sikerült kialakítanom állandó ügyintézőink csoportját, amelynek tagjai terveink szerint a könyvkiadás beindulásával fizetett tisztviselőkként biztosították volna a cég zavartalan működését. Minden módon igyekeztünk elősegíteni a fiókszervezetek önállósodását. A régi tagok mellé még legalább ezer ember csatlakozott. Az akkoriban nálunk még újdonságnak számító számítógépes nyilvántartásunk naprakészen mutatta a tagság számának gyarapodását. A cég önkéntes tisztviselőcsoportja hét tagból állt, helyettesemül Eszényi Noémit⁸ – aki közvetítemmel a kecskeméti Tanítóképző Főiskolán 1991-ben létrehozott erdélyi jelentkezők évfolyamának végzettje volt – készítettem fel a cég adminisztratív vezetésére. Körleveleimen⁹ az ő aláírása is szerepel, alkalmas volt arra, hogy átvegye tőlem a tagság folyamatos tájékoztatását és a fiókszervezetekkel való kapcsolattartást.

1995. március 15-én jelent meg a színes alapítótagsági oklevelünk a református nyomda igazgatójának, Tonk

Istvának a hathatós segítségével. Az oklevélbe a régi céh két változatban készült emblémája mellett az 1990-es évszámmal jelzett új emblémát is be-terveztem. A szöveg díszes betűit Feleki Károly készítette. Fontosnak tartottam, hogy az alapító tagok számára készülő számozott példányok számát is rögzítsük az oklevélben. Wass Albert a 3-as számú oklevelet kapta. Magamnak a 13. számot jegyeztem be, attól tartva, hogy akinek ez a szám jut, nem szívesen fogadja a babonák miatt. Ugyanekkor készültek tagsági igazolványaink is. Ezzel kívántam állandósítani és a tagok által is követhetővé tenni a befizetésüknek megfelelően könyvjárandóságuk nyilvántartását. Ha adminisztrációnk olajozottan működik, kitaró munkával sikerült volna minden panaszt orvosolnunk.

Azt hiszem, az mindenkinek világos volt, hogy a céh könyvkiadása nem valószínűleg meg csupán a tagok által befizetett díjakból, még úgy sem, hogy a rohamos inflációban első sorozatunk díját 20 ezer lejre emeltem. (Az infláció miatt az *Erdélyi Kiskönyvtár*-sorozat könyveinek árát akkor tojásokban számoltam.) A céh léte attól az ígért támogatástól függött, amely elengedhetetlen volt az induláshoz, és amit a Szócs Géza körül kialakult furcsa légkör miatt nem kaptunk meg.

Könyvkiadás ma sincs támogatás nélkül, mert a könyvkiadás nem kifizetődő, tehát nem üzlet. Ha pedig nem volt üzlet, viszont az erdélyi magyarság közügye volt, akkor kimondható, hogy elmaradt támogatása politikai hiba volt. A vezetők közötti ellentétek harca miatt újra az „alagsorban lakók” szenvedtek hiányt. Ez a hiány – amely nehezen, esetleg csak évtizedek múlva kimutatható – nem zavarta a vezetőket. Mi több, felelősségre vonásukkal sem megyünk sokra. Az elmulasztottakat ebben az esetben nehéz, csaknem lehetetlen pótolni.

Kapkodtam mindenfelé, hogy jobb belátásra bírjak, akit lehet. Sütő Andrásról kértem segítséget, akinek baráti tanácsait köszönhettem a *Napsugár* szerkesztésében és az *Erdélyi Kiskönyvtár* indításakor is. De Sütő András nem kívánt részt vállalni a tisztázatlan körülményekről elhíresült „vállalkozásban”, amit sohasem tekintettem vállalkozásnak, hanem fontos közügyünknek. Éppen ezért kértem minden neves írónk támogatását. Csakhogy a hatalmi harcban nemkívánatosává vált, kolozsvári vezetésű RMDSZ-t támogató egykori főtítkárra mellőzésével a mi „csecsemőnk” is sikerrel kidobták

bölcsőjével, szülőjével és lelkes támogatóival együtt.

Pomogáts Béla volt akkor a Magyar Írószövetség elnöke. Magyarországi tagtoborzó gyűjtőívünk mellé írt szövege tele volt bizakodással.

Fontosnak tartottam a régi céh másika, akkor még élő írójának virtuális jelenlétét is, ezért már az Amerikai Egyesült Államokban jártamkor megérdeklődtem címét. Levelezésünkből közöltem az emlékkönyvemben.

Levélváltás Wass Alberttel

„Tisztelt Wass Albert!

Alig negyedórája fejeztem be az Erdélyi Szépmíves Céh új Emlékkönyvének összeállítását, és máris befejezetlennek, csonkának érzem. Hiányzik belőle Wass Albert visszaemlékezése, üdvözléte, biztatása. Az, aki Amerikában is képes volt Szépmíves Céhet alapítani, tudom, lélekben velünk van és lesz öröké. Ezért kérem, gondoljon reánk, írjon nekünk valamit az újraalakult, újraindított Erdélyi Szépmíves Céhek első Emlékkönyvébe, amelyet első könyvsorozatunk végén, az esztendő utolsó hónapjában szándékozunk napvilágra segíteni.

„Eddig tagjaink száma több, mint 1600. Sajnos, egy sem tehetős ember, mint annak idején, amikor 100–200 mecénás eltarthatta a Céhet.”

Céhünk Szócs Géza kezdeményezéséből 1990 őszén indult egy olyan napon, amikor alakuló gyűlésünk végén maga Tom Lantos lépett a Kolozsvári Magyar Színház színpadára. Akkor azt kérdeztem író társamtól, Szócs Gézától: Kós Károlyod van-e? Költői kérdés volt. Nem vártam rá rögtön választ. De az eltelt néhány évben sajnos, rájöttünk, hogy egyetlen Kós Károly sincs közöttünk. Gézát elragadta a politika, engem a rágalmozás kényszerített kispadra. Az idén azonban, látva a Céh romlását, hiszen hozzá nem értők, kalandorok kezébe került, akik pénzre, címre vágytak, s az irodalomhoz semmi közük – újra előálltam, és fél éves szervezőmunkával, immár elmondhatom, hogy rendbe tettem a nyilván tartást, fiókszervezeteket alakítottam szerte Erdélyben, és igyekszem

külföldön is barátokat szerezni. 1991 januárjában rokonlátogatáson Amerikában jártam, leveleimmel sokfelé bekopogtam, de nem elég sok helyre ahhoz, hogy máig tapintható jele volna az amerikai magyarok együttérzésének. Hazatérve magam jelentettem be és tettem hivatalossá a Céhet, amely nem könyvkiadó, hanem irodalom-pártoló szervezet, amely mivel nem hoz hasznot, adót sem fizet. Könyveinket az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó adja ki, amelynek felelős vezetője Szócs Géza. Magyarországi segítséggel élünk, és eddig három könyvet jelentettünk meg: Kós Károly: *Az országépítő*, Kiss Jenő: *Ithaka messze van* és Tar Károly: *Bög Viola Társaság*. Most adtam nyomdába Bánffy Miklós trilógiáját. Ezután Reményik összes versei következnek, majd az Emlékkönyv, amit a Céh történetének ismertetése végett magam állítottam össze. A következő sorozat is csak 6–8 könyvből áll majd. Ebből három–négy a régi Céh íróinak munkáiból, a többi a mai erdélyi írók munkái.

Eddig tagjaink száma több, mint 1600. Sajnos, egy sem tehetős ember, mint annak idején, amikor 100–200 mecénás eltarthatta a Céhet. Éppen ezért hoztam össze az Emlékkönyvet, hogy Magyarországra és a nyugati országokra is kiterjesszük toborzó munkánkat. 1940 előtt a Céhek huszonnyolcezer magyarországi tagja volt. Most intézmények (egyházi közösségek, iskolák, könyvtárak, klubok, irodalmi körök, alapítványok stb.) jelentkezését várjuk. Dísztagjaink között szerepel Göncz Árpád, Csoóri Sándor, Sütő András, Kányádi Sándor, Habsburg Ottó stb. Megdöbbenéssel vettem észre, hogy Wass Albert hiányzik a névsorból. Kiss Jenő, aki rokonom, úgy tudja, hogy ő az egyedüli élő helikonos.

Azt mondják, hogy akinek halálhírét költik, sokáig él! Adja a Fennvaló! Kérem, fogadja el tiszteletbeli alapítótag-sági okiratunkat. Ezt az oklevelet a Céh hagyományainak megfelelően évekkel ezelőtt elkészítettem, de csak most sikerült kihoznom Szócs Géza anyagi támogatásával. Második kérésem a következő: melyik könyvét szeretné viszontlátni Céhünk kiadásában? Tudom, hogy csaknem minden könyvének témája Erdélyhez kötődik, kérem, könyvnyitse meg választásunkat. Válaszát várva, jó egészséget kívánva, tisztelettel köszöntöm Szócs Géza elnökünk és Kiss Jenő tiszteletbeli elnökünk nevében is.

Kolozsvár, 1995. május 20.
Az ESZC intézője”

„Tisztelt Wass Albert!

Nagy örömkre írásod megérkezett. Hálásan köszönjük. Már kiszedtük és elhelyeztük Emlékkönyvünkben. A helyi lap, amelynek a változaskor a *Szabadság* nevet adtuk (inkább a Kolozsvári Híradó vagy valami hasonló nevet kellett volna adnunk, hogy városunk magyar neve megmaradjon), valószínűleg lehozza, még mielőtt könyvünk a jövő év elején megjelenik. Az első könyvsorozat befejezését csupán anyagi gondjaink akadályozzák...

»...mint bükkerdőn a névtelen varázs,
mikor deresre sápadt már az ősz
és hervadás jön, őszi hervadás.«

Hulló levelek című versedben írtad 1927-ben ezeket a sorokat. Fájdalmas élet a miénk. Akkor is, most is ugyanazt érezzük, de mostani írásod mégis biztatás: hinnünk és remélnünk kell. A hiányzó Kós Károly helyett fél év alatt rendbe szedtük a Céh dolgait, egyre-másra alakulnak fiókszervezeteink, a panaszokat orvosoltuk, a pénzzel elszámoltunk, szerkesztőséget alakítottunk, és a küszöbön álló országos közgyűléssel vezetőséget választunk. »A mór megtette kötelességét...« Mivel minden hozzátartozóm meghalt – szüleim, fiam, feleségem –, egyetlen lányomhoz igyekszem Svédországba, Benjamin unokám nevelését vállaltam, de tervem, hogy onnan szervezem a Céh külföldi fiókszervezeteit. Stockholmban, Malmöben, Münchenben, Passauban, Ulmban stb. alakulnak ilyen fiókok. Amerikában Montréban, Torontóban, Atlantában, New Yorkban is. Kérlek, add át idevágó tapasztalataidat, segítőtársaid címét stb.

Múltkori levelemben kértem, hogy jelöld meg, melyik könyved megjelenését tartod fontosnak II. sorozatunkban?! Továbbá sürgősen szükségünk lenne a fényképedre. Az Emlékkönyvbe életrajzi adatokat is beiktattam, onnan hiányzik a fotód.

Még egy kérésem van: beleegyezésem kérem ahhoz, hogy közgyűlésünkön Kiss Jenő mellett az Erdélyi Szépmíves Céh tiszteletbeli elnökéül javasoljunk. Soraidat, írásodat számosan örömmel vették, szereplésed a Duna tévében emlékezetes.

Írásod másolatát elvittem Kiss Jenő bátyámnak, akihez nemcsak a Céh ügye, hanem rokoni szálak is kapcsolnak. Levelét mellékelem. Egészséget, munkabírást kívánva, emlékezetedbe idézem, hogy »a vénember nem

öregember«, és szellemi jelenlétre most is nagy szükségünk van sziszifuszi küzdelmeinkben.

Kolozsvár, 1995. október 10.
Tisztelettel üdvözlöl: az intéző”

Wass Albert válaszlevele:

„Kedves Károly Öcsém!

Hálás szívvel köszönöm az oklevelet, amit nem érdemeltem meg ugyan, de őrizni fogom, amíg csak élek, ami remélhetőleg nem tart sokáig. Nem jó megvénülni.

Küzdelmeidhez Isten segítségét kérem. Ő velünk volt eddig is, Veletek lesz ezután is!

Fényképekkel egy kis bajom van. Kevés akad. De itt küldök egyet, öt évvel ezelőtt készült, a magyar követség megbízottja [...] átad egy »arany érmet« abban a reményben, hogy ez befogja a számat. Ebben azonban csalódott az ártatlan.

Ami a könyveket illeti, azoknak minden »jogát« átadtam a rólam elnevezett alapítványnak, mely traktorokat küld Székelyföldre. Minden még megmaradt pénzem is arra ment. Ha »templom eger« nem is lettem, »templom patkányának« még beillenek.

Hogy mit lehetne kiadni tőlem? Politikai okok miatt csak kettő jöhet számításba: *Erdők könyve*, vagy *A költő és a macska*. Ne törődjete a copyrighttal [szerzői joggal – szerk. megj.], azt elintézem.

Küzdelmeitekben természetesen veletek vagyok és leszek, amíg élek, és azután is. A többi jókívánsággal már baj van. Ebben az évben többet öregedtem, mint azelőtt tíz év során. Írásomon, sajnos, meg is látszik.

Szeretettel köszönt: Wass Albert sk.

Ui. A másik kettő a képen tábornok fiam, Huba, született Kolozsvárt, és a felesége. Kivághatod őket, ha szükséges. 1995. nov. 1.”

Wass Albert Emlékkönyvbe kért írása:

„Csak az nem vész el, ami örökkévaló

Ezeresztendő történelmünk sok viharában megtanulhattuk már, hogy minden elveszhet: vagyon, család, élet, még a föld is kifordulhat lábunk alól, s kegyetlen sorsunk jeges lejtőjén világ-részek távolába sodródhatunk. Mindent elveszíthetünk, csak egyet nem: azt, ami örökkévaló.

De mi lehet örökkévaló ebben a vilámgyorsan változó világban? Az emberi lélek s mindaz, amit ez a szó magába foglal. Ezt még a világegések szörnyűségei se tudják kiirtani belőlünk. Mert a lélek örökkévaló. Nincs se helyhez, se

időhöz kötve. Elpusztíthatatlan. Mert a lélek: Isten tükröződése bennünk, emberekben. Ez azt jelenti, hogy a Nagy Alkotó, Világ és Élet Teremtője és Ura belénk tükrözötte saját képmását s ennél fogva örökösei lettünk annak a lelki és szellemi örökéletnek, ami úgy ezen a világon és még ezen túl is az egyetlen élő örökkévalóság!

Krisztus urunkat latrok kínozták, és latrok gyilkolták meg, és mégis örökkévaló és örökértékű minden szava, amit kimondott. Ezt az örökkévalóságot nem irthatja ki semmiféle hatalom. A mi erdélyi magyar örökségünk is hasonló ehhez s ennek tudatát hordozzuk magunkban, lelkünkbe zárva, s ez a tudat végzi bennünk a »csoda dolgot«.

Wass Albert leveleiből áradt az őszinte biztatás és kezdeményezésünk elismerése. Csodáltam szüntelen lelkesedését Erdélyért.

Ezek a gondolatok rezzentek meg bennem, amikor hírért vettem az Erdélyi Szépmíves Céh újjászületésének. A lélek él, mert Isten képét tükrözi még mindég. Szent örökséget őriz magában. S ennek a léleknek üzenem: legyetek továbbra is hűségesek ahhoz, mely bennetek él és világítja előttetek az utat. Egy pillanatra se feledjétek el, hogy mindannyian, kik ebben a szövetségben vagytok, Isten tükröződését hordozzátok magatokban. Legyetek tehát mindég hűségesek ehhez a lelki tükörképhez, mert ebben van az örök élet ígérete Erdély magyarjai számára. Gondozzátok tehát hűséges szívvel és igaz szeretettel, amíg csak éltek és még azután is! Az Úristen kegyelme és bátorító ereje legyen tivéletek minden időben.

Wass Albert”

Leveleiből áradt az őszinte biztatás és kezdeményezésünk elismerése. Csodáltam szüntelen lelkesedését Erdélyért. Elfogadott író-társának, fáj mondva-csinált üldöztetése, amely meggátolta abban, hogy valamikor is hazatérjen. Hamvai itt vannak Erdélyben, titokban kell őriznünk. Annyira megfeledezett akkor róla Erdély és az anyaország is, hogy még a tiszteletet követelő kilencvenedik születésnapján is csak holmi vadásztársaság köszöntötte. Nem tamáskodott, feltételek nélkül

„belekeveredett” ügyünkbe, támogatótt, mert tudta, ha közös ügyünkről van szó, akkor az fontos és elsődleges.

Szőcs Géza mindenféle anyagi ügyek intézésére Kónya Sándort bízta meg. A Mátyás király utcában, a Röser Antikvárium épületének átalakítása idején, az emeleten volt ideiglenes irodája, onnan intéztem magam is a cég ügyeit, amíg megnyithattuk irodánkat. Úgy tudom, Kónya Sándor Marosvásárhelyről ingázott. Tőle vártam a nyomdai munkákért járó pénz átutalását, mely nélkül a nyomda nem kezdte meg első sorozatunk tervezett könyveinek nyomtatását.

A Bánffy-trilógia megjelenését az Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó Kft. biztosította, amikor 300 ezer forintért megvásárolta a Kner Nyomdában kiadott trilógia kiadási jogát. Kimásoltattam és összegyűjtöttem Bánffy Miklósnak a régi című könyveihez készített összes illusztrációját, hogy a nyomdai kivitelezésben ezt a felülmúlhatatlan kiadványt még gazdagabbá, egyedülállóan szebbé tegyem. Ha ezt a könyvet sikerült volna kihozni, bizonyára segített volna véget vetni a tagság jogos felháborodásának, és újabb tagokat toborozni a világ minden részén.

A Reményik Sándor-émlékkönyv végül távozásom után, későn, 1998-ban jelent meg Kisgyörgy Réka gondozásában.

Előtte körlevelekkel tartottam a „leket” tagjainkban, akiknek száma a pártoló tagokkal együtt meghaladta a 2600-at. Nagy reményeket fűztem a Budapesten megalakított fiókhöz. Fialat vezetősége alkalmas volt arra, hogy könyvterjesztésünket kiterjesszük az anyaországra. Ötven ezer előfizetőre számítottam. Az oktatás- és művelődésügyi minisztérium ajánlását reméltük, amelyben közkönyvtárak, az állami oktatás intézetei stb. figyelmébe ajánlja a cég magyarországinál olcsóbb és erdélyiesen sajátos könyveit.

Az emlékkönyvet vállalt intézői munkám hat hónapja után, végül kilenc hónapos szervezői munkám közben állítottam össze. Képekkel és mellékletekkel, másolásra alkalmas átlátszó famentes (paus) papíron, tehát nyomdakészen adtam a kolozsvári Gloria nyomdába.

Kós Károly idejében minden ötödik esztendőben készült egy, a cég munkáját bemutató, a könyvkiadó munkájával elszámoló kötet. Ezt a hagyományt volt szándékomban követni. Az egyik régi emlékkönyv 28 ezer magyarországi előfizető nevét tartalmazza, fedőlapján pedig, a különleges oklevélserű borítón, Kós Károly jellegzetes betűivel

annak az olvasónak a neve áll, akinek ezt a díszes könyvet a cég megküldte. Ez nyilván 28 kézzel címzett kötetet jelentett, merthogy eleink nagy becsben tartották a könyvkiadót pártoló tagságot. Ezt szerettem volna magam is. Ezért terveztem és állítottam össze ezt a könyvet. Ez a kötet képezte volna a cég belföldön és külföldön egyaránt fiókszervezetekbe tömörült tagsága további növelésének alapját.

Sajnos nem futotta az időből, el kellett jönnöm, ott kellett hagynom Kolozsvárt, Erdélyt, hogy új életet kezdjek unokáim szolgálatában.

Reméltem, és azóta is remélem, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh történetét dokumentumokban bemutató összeállításom, amely többek között tartalmazza a cég által kiadott könyvek kiegészített címtárát, a cég íróinak rövid szócikkébe tömörített életrajzi adattárát is, egyszer majd napvilágot lát. Hiszen ahhoz, hogy intézőségem idején a munkatársaimmal toborzott kétezerhatszáznyi pártoló tagon kívül Erdélyben, Magyarországon és a világ legkülönbözőbb országaiban továbbiakat is megnyerjünk az Erdélyi Szépmíves Céh tovább élteése ügyének, nagy szükség lenne egy ilyen, a céhet teljességre törekvő ismertetőre.

Sajnos az anyagiak hiánya miatt az Erdélyi Szépmíves Céhnek ez a beígért könyve sem jelenhetett meg. Svédországból időnként hazatérve hiába szorgalmaztam megjelenését, azóta sem került erre pénz. Közben eltelt néhány esztendő. A cég mindenféle nehézségei, mellőztetése ellenére még élt egy darabig. Kevés könyvei közül említésre méltó a Reményik Sándor-émlékkönyv, amit a költő barátai Járosi Andor kezdeményezésére még 1944-ben kezdtek el szerkeszteni. Kisgyörgy Réka, az Erdélyi Szépmíves Céh utánam következő tiszviselője ígért beszámolóját munkájáról elmulasztotta, így a cég néhány küzdelmes évét nehéz lesz dokumentálni. Írása lehetett volna s lehetne a teljesebb kötet harmadik fejezete. Az Erdélyi Szépmíves Céh 1924–1944 és 1990–1995 részek után magától értődően következnie kellene az 1995–2000, majd a 2000–2005 közötti évekről szóló beszámolóknak, dokumentumoknak.

Egy rövid ideig Szőcs István vállalta az elnöki címet, végül Orbán János Dénesnek nyakába szakadt a cég minden elhanyagolt ügye, őt is hiába kértem, hogy fejezze be munkámat. Kántor Lajos ígérete tovább éltette bennem a reményt, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtárból letölthető, kötetbe gyűjtött írásokból és megismerésre mindenkor érdeemes, dokumentumokból álló cég

tanulságos története hasznosításra kerül. (Megjelent végül is elenyésző kis példányszámban az általam alapított és félszáz könyvet saját erőnkől kiadott *Ághegy Könyvek*-sorozatban. Olvasható a Magyar Elektronikus Könyvtárban is.)

Mózes Huba a *Helikon*-ban megjelent, az Erdélyi Szépmíves Céh-ről írott egyik szűkszavú írásában, a valóság teljes mellőzésével szült félmondatában, hogy senkit se bántson, így indokolja a cég csődjét: „...a társadalmi átalakulás akkori körülményei nem kedveztek a Kós Károly-i modell alkalmazásának.” Pedig az akkori közélet várakozásokkal és csalódásokkal telített időszakában elsikkadt hagyomány folytatásának körülményeit az apolitikus szemléző is a népszolgálatról sűrűn megfelelő, pizskos politikai csatározásoknak tudta, és tapasztalta az erdélyi magyarság közügyeinek kárára.

(Folytatjuk)

Jegyzetek

- 1 Tar Károly: *Erdélyi Szépmíves Céh. Emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995.* Ághegy Könyvek, Közok, Budapest, 2010.
- 2 Uo., 222–223. o.
- 3 Uo.
- 4 Uo. „Kérjük, hogy az RMDSZ mellett alakult és ezután alakulandó ESZC-fiókszervezetek és -kirendeltségek választásának vezetőséget maguknak (elnök, titkár, pénztáros), ezt és tagságuk névsorát közöljék az ESZC-vel, s a 86/1991-es bírósági határozat és szabályzat alapján kezdjék meg működésüket: írják össze az alapító, pártoló és fűzet-előfizető tagokat, a begyűjtött összeget pedig sürgősen juttassák el a Céh címére.”
- 5 Uo., 231. o.
- 6 Uo., 239. o.
- 7 Uo., 224–225. o.
- 8 Uo., 222. „Eszényi Noémi, a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola Erdélyből toborzott évfolyamán végzett 1994-ben. Társait a főiskola rektora és az a szekuritáté elől Kolozsvárról menekült Varró János író, szerkesztő és egyetemi tanár kérésére indítottam a Főiskolára. Hazatérve nem taníthattak, mert a román állam nem ismerte el diplomájukat. Eszényi Noémi frissen szerzett tudásával, irodalmi érdeklődésével, kitűnő szervezési képességgel rendelkezett a Céh ügyeinek vezetésére. Munkáját eredményesen végezte Svédországba távozásom után is. Mind a hét betanított munkatársamat, közös megegyezéssel kialakított juttatást biztosító, elnöki aláírással és pecséttel ellátott munkaszerződéssel hagytam ott, ezzel biztosítva munkám folytatását. Egy-két hónapig fizetés nélkül dolgoztak, mielőtt végleg elhagyták a Céh irodáját.”
- 9 Uo., 227. o.

Könyveink

Fő, hogy olvassanak!

